

Dan Andersson Kolarhistorier

[Klassisk svensk litteratur från Textalk](#)

1 Inledning.

Det följande är delvis skrivet i en jordkoja, många gånger vid det skumma skenet från en sotig lykta, hängande från det nedrökta taket.

Dessa anteckningar har jag brukat läsa upp för Mats, kamraten, därefter de blivit skrivna, och han har gett mig sitt goda vitsord på, att sämre kunde de ha skrivits. Men Mats är bara skogsman och så är jag. Vad vi skriva och tala får bedömas med hänsyn härtill.

När jag ibland läst upp några rader har Mats somnat på sin granrisbädd. Jag vet ej om att så skett förr än han börjar snarka, men då förräder han sig genast, ty han för ett förfärligt oväsen under sömnen. Om jag går ut för att titta på stjärnorna eller plocka in mera ved i kojans vaknar han och frågar varför jag slutat läsa.

"Det blir nog en bra bok, det där", säger han förtröstansfullt, och så frågar han hur jag ska bära mig åt för att få den tryckt. Det är en kvistig fråga - jag vet inte själv sättet, men när han föreslår att vi ska skaffa oss ett eget litet tryckeri, då förstår jag att han är på fel spar.

I alla fall är han en fin man och en bra kamrat, svart i ansiktet som en neger och försäkrande mig att jag är likadan. Och om jag jämrar mig över sotet har han bara invändningar mot mitt skönhetssinne.

"Sot är inte lort!" säger han, och så makar han in en väldig sats Ljunglövens etta, spottar på de heta stenarna vid elden så att det fräser, och vänder sig om på granriset för att snarka inom fem minuter.

Finnskogen i april månad 1913 Författaren

2 På väg till storskogen.

Vi hade vandrat hela dagen och våra fötter voro ömma av trampet mot den hårda, genomfrusna vägen. Axlarna värkte av det stramande trycket från läderremmarna som uppbyro våra kappsäckar, dagern mattade av och råa dimmor började vältra sig upp ur kärren, fyllande dalarna och görande mörkret tätare när den sjunkande solens röda eldar i väster började bytas i grått. Näjden och timmen syntes fattiga på liv, då ej någon djärv ekorre korsade landsvägen eller någon skrämmd skogsfågel med dunder räddade sig inåt granskogens hemliga gömmen.

Vi voro tre män, två unga och en gammal, och när vi mödosamt bestego backen vid Broby och hörde ångaren "Alvan" tjuta ute i sundet, föreslog den äldste av oss att vi borde söka upp en lada över natten. Förslaget godkändes och vi voro nöjda när vi funnit en loge, till hälften fylld med halm, och vi somnade genast och sovo tills den skarpa morgonkölden väckte oss.

Nisse Udd, en man ingen visste varifrån eller varthän, var först på benen, gäspade med ett vrål som från ett ilsket lejon och slog med slokhatten bort halmbosset från sin luggiga dräkt. Han hade stött till oss andra och börjat dela vårt bröd och våra vedermödor dagen förut, men var redan bliven "barn i huset", åt vår mat och snusade vårt snus som om han känt oss sen barndomen. En värdig landsvägstyp av den sort som man aldrig misstager sig på, uppträdde han med en viss nonchalans, bar uppvridna mustascher och ett nedåt ansiktet kammat hår, saknade väst och trotsade kölden med endast en mycket tunn och mycket smutsig skjorta som skydd åt det breda bröstet.

"Mårs, mårs, grabbar!" hälsade han glåmigt då han såg oss börja vakna.

"Ni kan slafa tess ni får kaffe på sängen, jag går ut och beställer. Eller

också kan ni ligga där ni ligger - dom väntar nog me frukosten nere i matsalen. Jag får be om permission att gå ut och spy opp ströorna jag sväljt i natt, jag drömde att jag var en ko i kungens stall."

Med detta hälsningstal försvann han, sedan han först visat oss sin färdighet att slå volt baklänges över logbalken.

Mats, kolaren från norra finnmarken, stirrade med nyvakna ögon i stum förvåning omkring sig och kröp med en sväljd svordom upp ur ströet.

"Det var fan vad det var kallt ! En kunde tro en vore i december. Den där" - han gjorde en gest utåt dörren där Nisse försvunnit- "tycks vara av sten och järn, fryser inte fast han går nästan naken."

Utifrån ljud en munter melodi; det var Nisse som lät sin färdighet som visselkonstnär komma till heders.

"En halv mil kvar till Varghyttan! Undrar just vad klockan är?"

"Sex!" skrek Nisses gälla röst utifrån. "Det känner jag på temperaturen. Kom ut får ni se en som vart oppe innan fan fått hättan på!"

Halvt motvilligt stego vi ut i den frostiga höstmorgonen; vi sågo intet utom Nisse, som fattat posto nere på vägen med knytnävarna nerkörda i byxfickorna, den sovande bondbyn ovanför med sina röda stugor, och den långa landsvägen som gick i rak linje en halv kilometer.

"Vad var det du talade om, Nisse?" frågade jag en smula nyfiket. Till svar tog han med en sömnig rörelse högra handen ur fickan och pekade utåt vägen. Vi tittade och kunde urskilja något svart och människoliknande, krälände fram längst borta i dimman i riktning mot oss.

"Det där är inte en haj", profeterade Nisse överlägset, "han ser ut som en gammal kolare."

Figuren borta i dimman kom närmare och vann i tydlighet; den liknade mest ett stort klädbylte med ben under. Då det kom närmare kunde vi urskilja ett ansikte, ett mycket gammalt och mycket fårat ansikte, till hälften gömt under en urblekt skärmmössa. Vänstra handen höll en grov käpp till stöd, och den högra kramade med ett hårt och benigt grepp om remmen, som uppbar en trasig nattsäck. Den gamle mannen stannade mitt framför oss, satte ned sin börda och lät höra en trött hälsning.

Jag kände gubben, en av de äldsta arbetarna vid Varghyttans bruk, nu säkert sina sjuttiofem år gammal.

"Varthän så tidigt, Lars?" frågade Mats undrande.

"Jo nu går jag allt den vägen som så många före mäj har gått, för nu är det nära på slutet med Lasse i Långfallet."

Ett vemodigt leende for för en sekund över hans gråskäggiga ansikte, och de sjunkna ögonen sökte omkring sig med något av osäker förväntan på, hur hans närvaro skulle uppfattas. Nisse såg intresserad ut.

"Till doktorn, kanske?"

"Å, nej, en blir underli när en blir lastgammal - en orkar ingenting fast en äter, å mat ska en ha ändå, annars kan en inte leva."

"Bor ni inte kvar i stugan längre?"

"Nej, si det är en annan som ska dit, å nu har förvaltarn talt me kommunalordförarn å bett att jag ska få komma te fattiggårn, å dit har ja full allti tänkt att jag skulle ändå, te sist. De käns underlit når en har slitit i hela ens långa liv, å allri just slarvat bort ett enda öre men så är vår herres vilja."

Den gamle trälen var blek och mager av ålderdom och brist. Han hade havt en reslig gestalt, och han kanske hade varit vacker i unga år. Säkert hade han brottats med mången fura och mången kolmila uppe i vilda skogen.

"Och bruket kunde inte ta en häst och skjutsa er ett stycke på väg?" undrade jag.

"Skjutsa !" framstötte Nisse otåligt. "Fråga hellre varför dom inte hittade på något sömnmedel åt honom, så att dom besparat fattigvårdsomkostnaderna!"

Gamlingen såg förvånad på den talande; han förstod inte riktigt innebörden av det sagda, och var synbarligen rädd att på något sätt utsättas för drift.

"En lever så länge Gud vill att en ska få leva", sade han tveksamt varpå han lyfte upp sin säck för att gå. "Livet är så, att en får vara nöjd med litet när en hör te dom ringa här i världen."

Nisse skrapade otåligt med foten i den frusna vägen. "Om jag hade pengar - om jag hade pengar !" mumlade han med en ivrig blick omkring sig.

"Jag får gå, jag, så jag hinner fram te solnergången. Ja, nog har en förtjänat bättre men det är herrens vilja herrens vilja är det."

"Säj att det är herrarnas ! utropade Nisse. "Jag skulle vilja skälla ner dom, jag, spöa dom riktigt. Det här är för jävligt- att vara ung och att bli äldre, frysa och svälta och arbeta hårt hela tiden, och att föda upp barn i fattigdom och elände. Sedan traska iväg till fattighuset på myndigheternas order- nej, så förbanna mig att jag gillar det här systemet."

"Ja, det blir farväl, då. Lyckliga ni som är unga- hur har du det, Mats?"

"Det blir min tur snart med. Lita på det! Jag känner liksom att det lider..."

"Ja, ja, en vet inte sitt öde. Kanske vi träffas, du och jag, Mats . . . jag får väl gå..."

Och vi stodo kvar en stund och sågo efter den gamle. Hans krokiga gestalt försvann till sist i krökningen vid Kvarnfallet. Vi skulle aldrig få se honom mer.

"Han kommer oppifrån - från den plats dit vi går, och han går till fattighuset. Undrar vart vi går när vi blir så gamla som han?"

Det var jag som fällde detta yttrande. Nisse såg tankspridd ut, men svarade ingenting. Vi voro nu vid skiljovägen, och måste taga av till vänster för att komma upp till de stora skogarna där arbetet väntade oss. Vid vägskälet slog Nisse halt.

"Jag går inte med", sade han bestämt. "Jag klappar landsvägen."

"Men du får ju arbete om du följer med oss, och kan sluta med det där kringflackandet, vet jag."

"Det ger jag fan. Nu har ni sett hur slutet blir - och vad betyder det då om jag stjälar, rånar, eller tigger under tiden. Nej, så dum är man inte. Får jag en pris, Mats?"

Mats langade fram dosan och Nisse närapå tömde den. "Nu ska ni ha tack, grabbar, och herren vare med er! Jag tänkte ett tag att bli hederlig människa, men jag ser att det inte lönar sig."

Och vi sågo inom kort även hans figur försvinna i dimman. Men ungt och spänstigt och trotsigt gick han, med en svängande rörelse på höfterna och med den flottiga slokhatten på sned. Han gick till de stora byarna och samhällena, för att äta och dricka andras mat och dryck och göra sig glada dagar medan livet varade.

Mats och jag togo in på den sorgligt ryktbara Lindegårdsvägen, som har sin egen historia. Det är gamla malmvägen mellan Lindegården och Varghyttan. På den vägen ha många fattiga torpare kört trött med sina malmläss, och deras hästar ha kämpat ut sin sista kamp mellan de djupa hjulspåren.

Men det är en annan historia. Nu gingo vi i raskt tempo upp mot finnbärgen i norr, där en hel vinters hårt arbete väntade oss med kamp mot snön och kölden och de vinande vindarna.

En gammal finnes anteckningar

"Ur det djupaste djupet jag kämpat mig hit, se, jag kom från de eländas ort, och vad undrar du då att min hjässa är vit, när en sådan vandring jag gjort?"

När jag första gången såg honom minnes jag ej; på den tiden han kämpade sin hårdaste kamp fanns jag icke till; när han slutat att leva skall jag känna mig som en främling i min barndomsby och fly därifrån.

Som liten gick han tiggande omkring under de hårda vintrarna, ty hans far dog när den lille var fyra år gammal. Modern blev ensam och fattig, barnen voro många. Stugan låg ensam vid stranden av en skogssjö med sankta stränder.

Han var yngsta barnet.

Vid tretton år fick han höftvärk och blev krympling för återstående delen av sitt liv. Han förföljdes under hela sin uppväxttid av sjukdom och ekonomiska bekymmer; under mannaåldern lag han ofta och ibland under långa tider i en träsäng och väntade på döden befriaren som aldrig ville komma.

Han hade också ett briljant huvud, och kunde kanske ha blivit professor om han hört till de rikas klass. Nu blev han till sist lärare vid småskola och mindre folkskola- längre hann han inte, ty han fick aldrig låna ett öre och hans kropp var ej nog stark för grovarbete.

Sin syssla som lärare skötte han oavbrutet under trettiofem år - det vill säga, då ej sjukdom höll honom bunden i överksamhet.

Nu är den gamle finnen vit i hår och skägg, och det fridens lugn den kämpande får efter slutad strid med onda öden har blivit hans.

Ur en bok med anteckningar, som han lånat mig, har jag hämtat följande om hans skoltid. Jag anför det som ett stycke kulturhistoria från finnmarken.

"Skolan 1865-1866. - Skarp Per Andersson.

Han kom till Olsjömossen och höll skola i södra ändan av den torparstuga som ännu finnes kvar där. Rummet hade då blott två fönster, det tredje insattes då jag under en långt senare tid var lärare där. Två bänkar med lösa, fristående sittbräden funnos, en för pojkarna, den andra för flickorna. Bänkarna voro vända så att vi hade ansiktena mot varandra.

Alla som ej kunde katekesen och bibliska historien utantill räknades för små, alla läste högt samtidigt från morgon till kväll. Sorlet liknade dånet från ett mindre vattenfall.

Skolläraren bodde i skolrummet, låg om nätterna i en hopspikad, omålad trälåda i hörnet vid den gjutna tackjärns kaminen, och hade sitt matförråd i ett skåp vid dörren, ty icke alla höllo honom kost dagar, utan föredrogo att bära mat till honom. Då han var anställd av skolrådet och hade i rdr 12 sk. om dagen var nog ej meningen att han alls var berättigad till något extra understöd från föräldrarna, men folket höll ej så noga reda på den saken.

Han söp för övrigt upp allt han förtjänade, och förde aldrig något med sig hem av avlöningen.

Veden skulle vi hålla. - Men ibland anskaffade han den själv, för omväxlings skull. Söder om skolan fanns en högmossa, på vilken steniga holmar här och var avbröto enformigheten. På dessa växte åldriga furor och sådana högg han kull - sagnar visste vi ej av däruppe på den tiden- och högg av dem i längder på bortåt fem alnar. Sedan lånade han en stakdrög av Per Olsson, torparen, och en lina, satte fast störrar genom knutar på linan, och placerade på detta sätt hela skolan, de minsta barnen närmast drögen och de största utåt, alla hållande i störrarna. På detta sätt foro vi utåt mossen; skolmästaren satt alltid på drögen och åkte likt en monark, värdigt och under tystnad. När vi kommit fram till den huggna veden stannade skjutsen, skolmästaren steg av och vi hjälptes åt att lasta på så många av de huggna klumparna som drögen kunde rymma. Så ordnade vi oss på nytt utefter linan och anträdde hemfärden. Även då åkte läraren på lasset, så framt han ej gick vid sidan för att hålla det från att stjalpa.

En skoldag.

Vi brukade komma dit medan "mästaren" ännu sov i sin låda i hörnet och satte oss genast ned att "dundra" i katekes eller bibliska allt vad struparna förmådde.

Skolmästaren kom sent omsider upp, klädde sig i allas vår åsyn och gick sedan till skåpet där han åt sin frukost stående i skåpdörren. Tvättning förekom ej i vardagslag.

Till sist satt han vid bordet, och så började uppläsningen av de förut tillmätta styckena. Vi gingo fram till honom, en efter en, pekade ut i boken den läxa vi lärt, gav boken åt "mäster", satte händerna på ryggen och rabblade upp det inlända. Gick det bra pekade han ut en bit till och man återvände till sin plats för att på nytt delta i det öronbedövande larmet. De, vilka ej kunde läsa utantill hela katekesen, bibliska historien, "hustavlan", syndabekännelsen, morgon-, afton och bordsbönerna jämte Davids sju botsalmer, fingo ej läsa geografi eller svensk historia. Vi voro, vill jag minnas, under en termin tre eller fyra pojkar, som fingo utbyta de religiösa läroböckerna mot Hägermans lilla geografi och svenska historia. Till geografien hade vi en liten handkarta, uppfordrad på papp. Hela skolan hade denna gemensamt och vi turade om att se i den. Då vi läst upp läxan lade vi kartan på bordet framför skolmästaren och pekade ut i boken det stycke vi lärt och visade på kartan, så gott vi kunde, rabblade upp läxan, fingo en ny och återvände till vår plats som förut, eller för att skriva eller räkna. Vi, som kunde så mycket "religion" att vi fingo läsa geografi, fingo ibland räkna hela förmiddagarna och skriva hela eftermiddagarna.

De minsta av barnen fingo aldrig skriva eller räkna. De läste läxa efter läxa hela dagarna, allesammans högt.

Räkneböckerna voro Hägermans abc-böcker. De få exempel, vilka där, i slutet av boken finnas eller funnos i de första upplagorna, omfattade de fyra enkla talen. Då jag började i räkning skrev läraren upp första additionstalet på min skiffertavla och därmed fick jag återvända till min plats. Jag satte mig ned och såg på talet. Vad jag skulle göra med detsamma visste jag ej och hade antagligen aldrig kommit att få veta det, om ej en äldre kamrat visat mig på rätt spar.

Men denna förfaringsmetod var från lärarens sida fullt nödvändig, ty skulle han ha undervisat oss i räkning hade nog ej hans kunskapsförråd räckt till terminens slut.

Skrivningen skedde efter tabeller. När vi avskrivit dem på griffeltavla så många gånger läraren ansåg nödvändigt, fingo vi skriva på papper. Därvid skulle fjäderpennor användas; stålpenor funnos nog, men ansågs medföra "tunghänthet", och bannlystes helt och hållet av Skarp-Pelle, som han i dagligt tal kallades. Fjäderpennor och papper köptes av mor i kyrkbyn, bläcksats, vitriol och galläpplen på apoteket.

Någon teoretisk undervisning i skrivning meddelades ej.

Sångövningar höllos en eller två gånger under terminen, mest var det salmer och svenska mässan. En gång då vi kommo till orden "med dig vare ock Herran", djärvdes vi utbyta de sublimes orden mot de mindre heliga och mera personliga: "Med dig vare ock Skinnar-Lasse !" Egendomligt nog tycktes han ej märka skillnaden .

Denne originelle lärare gick klädd i mollskinnsbyxor av gulgrå färg och dito väst; skjortan var av s.k. "blaggarn", och saknade linningar. Han satt alltid vid bordet i skjortärmarna. På fötterna träskor, på huvudet en virkad toppmössa.

Ibland, när tiden blev honom för lång, gick han in till torparens, som bodde vägg om vägg med skolan. Vi passade då tillfället röra något mer än tillåtligt på våra domnade lemmar. Men i mellanväggen hade han gjort ett hål att titta genom, och genom detta ljöd då högt över larmet och stojet hans skrälliga basröst, manande oss till ordning.

För övrigt liknade han Tor: "han var godmodig och blid till lynnet men i sin vrede var han förfärlig."

Så skriver den gamle. Det blev sedan hans lott att på samma plats efterträda Skarp Per Andersson, ehuru under helt andra förutsättningar och betingelser.

Hans minnesbok är rätt diger till omfånget, och den har under många och ensamma nätter berättat för mig om den vilda kamp dess författare fört för rätten att slippa svälta ihjäl, och ändå mycket mera om de människor den stridande mött på sin hårda väg.

Om dem, om honom och om andra berättar jag.

3 Stormnatt.

"Vad vet du om nattmannens arbete tunga om aldrig du lyssnat på stålspekt som sjunga, och spadar som gräva i jord?"

Jag hade läst något av vad jag skrivit för Mats och han hade nickat betänksamt på sitt svarta huvud och med djupt begrundande min spottat in i elden. Brasan hade brunnit ner och glödhögen spred en behaglig värme inåt den trånga kojan, där det unga granriset låg tjockt och mjukt.

Det var kanske på fryspunkten och en något hård vind blåste från norr. Den blir skarpare när den går över Stensjömyrarna; det är som funnes det magasinerad köld i dem. När den viner kring en kolaes koja, där mat och dryck finns i överflöd, verkar den sövande. Man känner att en stilla frid smyger sig tätt kring ens hårda läger och man vet att utanför sta tvära bärg och milslånga skogar som skiljemur mellan en själv och all världens fåfänglighet.

För min del kände jag mig icke trött; vi hade ej häller arbetat så hårt

det sista dygnet. Mats däremot nickade om en stund till och sträckte med en våldsamt grymtning ut sig på risbädden. Jag tände lyktan och försökte läsa i en gammal tidning som kommit hit som omslagspapper, men fann belysningen för svag och lade mig på rygg för att tänka, sedan jag kastat den flottiga tidningen in i elden endast för nöjet att få se den brinna.

Da hände något som i sig självt ej var så märkvärdigt, åtminstone fann jag det ej så. Det var bara kojörren som rycktes ifrån öppningen och med en skräll föll ut på den stenfrusna marken. Mats vaknade och satte sig upp. Han hade en min som om han väntade att något skulle inträffa.

"Det var blåsten", sade jag lugnt. "Det är hård vind i kväll."

Mats skakade på huvudet. "Det var inte vinden, den ligger på från det hållet och den rycker inte ut- den trycker in i stället", svarade han med imponerande bestämdhet.

"Men antag att trycket kom från skorstenen - att luften prässats ned där..."

"Såg du i elden när dörrn for ut?"

"Nej."

Mats reste sig och tittade på en bit näver som låg framför elden. "Ingen aska är utblåst- det var inte blåsten", envisades han.

Jag visste vart det skulle bära, och kände mig både road och förargad.

"Vad var det då, Mats?"

I stället för att svara reste han sig upp och tog på sig rocken.

"Nu få vi gå till Lomossen", muttrade han och stirrade surmulet ut i mörkret.

"Du pratar! Vi ha ju nyss varit där! Att du, Mats, som är en så pass förståndig karl, ändå tror på så mycket nonsens", dristade jag mig att anmärka.

"Jag är gammal och kanske jag är dum", genmälte han sorgset, "men jag har sovit i vildmarken ensam i många nätter. Jag nästan känner på mig när något är på tok."

Och i nästa minut stodo vi med lyktan därute. Mats tog en spade över ena axeln. "Det finns ju en skovel där förut, och vi behöva nog var sin", sade han med ett mycket viktigt tonfall, som om han varit en spåman. I smyg log jag åt hans griller. Vi gingo.

Vägen gick över kärrmarker, och vid sidorna skymtade snår av unga granar och över dem dansade den förstörde skuggan av Mats krokiga figur i det gula lyktskenet. Han gick så raskt hans gamla ben medgåvo, men när stormen ibland kom lyktskenet att försvinna och lämna oss i mörker, stannade han för att hämta andan.

"Det var en Herrans storm det här. Få vi inte lugn snart, så får vi allt arbete i natt."

Så talade Mats fundersamt under en dylik paus, varpå han påskyndade sina steg till allt ivrigare tempo. Efter en marsch på en halv timme voro vi framme, och jag måste undertrycka ett skratt då jag såg Milan stå där, lugn och värdig, utan vank och brist, lika hög och mörkt allvarlig som da vi sist lämnat henne. Den endast rökte en smula mer än vanligt på vänstra "stöten". I lyktskenet böljade vita moln av kväljande rök omkring oss, så

att vi just ingenting kunde urskilja. Vi gingo runt och tittade på vindsidan, där ingen rök skymde, men något fel stod ej att upptäcka. Mats gick runt på nytt och ställde sig sedan mitt i röken. "Vi få nog snart jobb", yttrade han lågmält.

"Hur så? Här ser ju inte alls illa ut."

"Kom hit och ställ dig i röken!"

Jag gick runt ännu en gång och stannade ett par meter från Mats.

"Menar du att det skulle vara . . . ?"

"Slagrök, så sannt jag heter Mats !"

Först nu märkte jag att det kändes som "dämrök" och jag stod helt lugn och väntade. Mats såg ut som om han lyssnat efter något.

Det dröjde ungefär fem minuter tills med ens den tjockaste röken upphörde att bolma ut från framsidans bryn. När den underliga, dumpande explosionen slutligen kom, kände jag det som en befrielse. Jag hade hört den så många nätter förr, men den låter ändå så sällsamt ny för varje gång.

Mats grep spaden och började skrapa hop stybbe nere vid "foten". Jag tittade hastigt upp mot brynen och såg det gröna granriset ligga blottat från stybbe på en fots bredd. Jag gick runt - brynen voro bara över allt. Varenda smul stybbe däruppe var avkastat. Då vände jag tillbaka med lyktan, hängde upp den på en kluven stör och tog till spaden. Nu gällde det att få skadan reparerad innan stormen hunne bli herre över oss, och redan hörde vi granriset knastra av hettan, som ökades genom luftens tillträde.

Vi arbetade som galningar flera timmar, ty det rådde brist på stybbe, så att vi emellanåt måste gräva jord, och då marken som nu är frusen går det inte fort. Da det till sist var färdigt, och den ilska brandröken var dämpad till sin normala styrka, sutto Mats och jag andfådda på kanten av stybbesgropen och vilade oss. Stormen tycktes tilltaga, och lyktan gav under långa perioder intet ljus ifrån sig.

Då ljud på nytt det dova, plumsande ljudet. Mats spratt till och reste sig. I det osäkra skenet från lyktan, som svängde hit och dit för den rasande stormen, såg jag hans ansikte. Jag kan ej minnas om jag sett honom så uttröttad förr.

"Det är för mycket", sade han hest. Åt h-e för mycket! Du kan inte tro så satans schack jag är!"

Han gick ned i gropen och jag följde efter; i mörkret och den tjutande stormen började vårt arbete på nytt. Vi kunde ej på grund av röken alltid avgöra om det stybbe vi kastade upp kom på rätt plats, men vi visste att det erfordrades mycket för att få milan tät igen. För varje gång jag böjde mig ned för att skrapa upp jord kände jag en besynnerlig längtan att kasta mig ned i gropen och för en gångs skull sträcka mig rak; men åter och åter rätade vi våra ryggar och slungade jord ditupp, där röken bolmade tätast och hetast, och likt automater kröktes de igen. . . igen. Och när ett par timmar gått var det färdigt. Mats och jag lågo raklånga på den frusna marken och kände oss som om vi fått ordentligt med stryk, ömma i varje led.

"Det är inte bra att ligga så här", mumlade Mats med en gäspning sedan han hämtat andan i ett par minuter.

"Du får i alla fall stanna här, så går jag till de andra. Gör en "heta" här i gropen och lägg dig tills jag kommer igen. Nu slår hon nog inte mer."

En "heta" är en eld, men det senare ordet uttalas aldrig av en kolare av gamla stammen. Det anses medföra olycka. Om han är bosatt västerut, åt Sävns till, kallar han elden "värmen". Man får aldrig tala om "eld i milan", man måste använda någon av termerna.

Han lyste mig med lyktan medan jag plockade ihop några pinnar och tände upp min eld, och så gick han, stödjande sig mot spaden för varje steg.

"Jag går i ditt ställe, Mats !" ropade jag efter honom.

"Nej då, du har väl fått nog nu."

Ögonblicket därpå såg jag skenet från lyktan fördunklas borta bland granarna i fallkanten.

Aldrig känner man sig riktigt ensam när man ligger vid en rökande mila och en flammande eld, och aldrig är man mörkrädd. Milan är som ett levande, varmt väsen som kan visa både onda och goda sidor, elden är ljuset och glansen, en sol i sig själv, som bländar och smeker. Och fast stormen ryter i storskogen omkring, och fast den är det enda ljud man hör, så tycker man sig vara två. Men talar eller sjunger gör man sällan, därtill är oftast tröttheten för stor, och har man varit på tu man hand med skogen mycket länge vill man inte gärna höra sin egen röst; den verkar främmande och stör tystnaden . . .

Mats blev länge borta, och när jag väntat i fulla två timmar stod månen och hängde över den svajande granskogen. Stormen röt och svor när den for fram genom gläntan där milan stod.

Jag var i lä bakom, men trivdes ej riktigt där, och beslöt mig för att flytta min eld åt framsidan. Vinden låg nämligen på och skickade ut röken över mig. Därför flyttade jag, och det är en mycket enkel sak att flytta

en brasa med spaden; en minst lika enkel är att fläta in några riskvistar i ett "kolfat" och resa upp det på kant som skydd mot vinden. Och bada dessa saker gjorde jag medan milan bolmade ut molnstoder av rök och stormen ven och visslade omkring "oss". När jag var färdig sträckte jag mig rak i stybbsgropen framför milans eldsida, och kände tröttheten lik ett gift smyga sig genom min kropp. Mitt gamla cylinderur visade på fyra. Vart hade Mats tagit vägen?

Det föll mig in att gå efter honom. Milan visade ju inga orosymptom, och månljuset skulle lysa mig väg genom skogen på Galgbäret. Om jag stannade längre skulle jag somna- och det är icke bra att göra det, åtminstone icke på vindsidan vid en sprakande eld.

Uppe på båret hittade knappt manstrålarna ned genom tallarnas täta kronor, och stigen var smal och knagglig. Det gick bra ändå, tack vare gammal vana; men när jag kom fram till milan såg jag inte till varken Mats eller lykta..

Det fanns en gammal bristfällig koja uppe bakom en brant bärghås, Björnkullen kallad. Hur jag kunde få den tanken att han gått dit in vet jag inte. I alla fall letade jag mig upp på kullen och sag med en viss överraskning lyktskenet lysa ut ur kojddörren. Själva dörren tycktes vara fråntagen och kastad åt sidan. Vad gjorde Mats däruppe? Det sprakade inga gnistor ur stenröset bakom - således hade han ej gjort upp någon eld. Saken måste undersökas.

Han låg raklång på det stenfrusna jordgolvet och snarkade utan måtta. Den tända lyktan stod bredvid och lyste upp hans svarta ansikte med den snusiga munnen. Jag väckte honom.

"Anfäkt och regera!" svor han i det han satte sig upp. "Jag tänkte bara vila mig litet. Du kan inte tro så trött jag var. Men att jag skulle somna! Har hon slagit igen, efter du kommer hit?" frågade han ivrigt.

"Visst inte. Jag tror hon lugnar sig, och få vi bara 'ner brynen' riktigt

så är det ingen fara mer. Jag tänker hon 'tar sjunk' i morgon."

Mats reste sig upp och skakade kölden ur kroppen. "Jag vet inte hur det är när en blir så här satans trött. Det är som en vart tokig."

"Och nu måste vi gå tillbaka till Nybrobärgen, för nu är det på hög tid att se om dem därborta", sade jag med en motvillig rysning.

"Ja, du, och där ha vi kojan - och så ska vi ha kaffe, starkt, hett kaffe - hör du det? Vi ska ha kaffe - mycket kaffe !"

Det var hans svaga sida, kaffet om nätterna, och det höll på att bli min.

Slöa och dödströtta traskade vi mödosamt iväg bort i natten, bort till Nybrobärgen, där kojan och kaffet och brasan skulle trösta oss i vår bedrövelse- men där det kanske också fanns flera ilskna milor att stybba.

4 Sagan om Vagnberget.

"Men dyster går sägnen från bygden där fattiga människor bott."

Mats sitter vid grötgrytan och skrapar den i botten med en träsked. Han begagnar aldrig något annat.

"Det ska fan sticka en sån där järnränna i munnen", brukar han säga när han ser mig använda en aluminiumsked .

Den där skrapningen är endast ett slags rensningsprocedur som ersätter diskning. Vi ha båda två ätit oss mätta, och Mats lägger trefotpannan med botten upp över en trasig näver, griper med vänstra handen tag om en literbutelj med snus i, håller ut en sats i högra näven och lägger in . . . Sedan vräker han kull sig på granriset och grymtar som en årgammal gris.

"Du kan börja nu", säger han.

Och i skenet från den flammande brasan läser jag den dystra sagan om Våg-Jan och hans resa till de glömdas land, så som jag efter hörsägner upptecknat den.

- "Men för hundra år sedan bodde en man vid bärgets fot, en fattig och ensam kolare utan vänner eller släkt. Han fick både svälta och frysa, men ingick till sist förbund med djävulen och hade det sedan drägligt och gott, saknade aldrig mer bröd och hade boskap och penningar i överflöd. Detta fick han som lön för att han byggde en vagn åt den lede att åka i. Han skulle göra den helt av trä, lötarna i hjulen skulle han svarva av en, ty furu är den onde rädd för och björk blev för tungt. Det skulle vara en sadel av ogarvad hästhud att sitta i, sele och tömmar av motsols tvinnat bastrep och piska av tjurskinn med skaft av vindväxt fläder, ty så var skrivet i svartboken och så var lagen. Men hästar skulle den åkande själv hålla.

Allt detta gjorde Jan färdigt på åtta mulna nätter, utan att öppna munnen under arbetet och utan att tänka på Kristi namn, korset eller jungfru Maria. Han skar sig själv i armen och målade med blod alla ekrarna röda vid skenet av ett ljus som aldrig varit tänt en julhälg, ty så var också skrivet. Och när allt var klart tog Jan vagnen på sin rygg och kände att det nästan var detsamma som att ha vingar, och att den var lätt som en fjäder, och bar den bort till bärget, och på slaget ett åkte den mäktige svarte bort i sin nya vagn. Hästarna liknade två gråa moln med lysande röda punkter likt två glödande ögon, och med tordönsdunder och korsande blixtrar gick färden ut i rymden.

Den stackars Jan stod kvar och darrade av rädsla. I handen höll han en liten svart bok. Blek och med skälvande händer öppnade han den och såg, att bokstäverna voro röda, ty de voro skrivna med blod från förtappade människor, sådana som förverkat sitt liv och försålt sin själ. Och så satte han sig på en sten och började läsa en av de röda sidorna.

"Men om du tager nattvardsvin och blandar det med saften av grå tistel som är förbannad, och om du spottar åt Kristi kors och går ut på bärg åt norr när solen gått ner, en fredagsnatt när intet stjärnljus är, så får du kraft från de starka. Du skall slå vinet på hällebärg och tre gånger förbanna. Men om du allt detta gör, så hör du djävulen till."

Så stod det i boken. Jan skalv till av förskräckelse och förtjusning på en gång. Nu hade han då äntligen fått nyckeln till jordiskt välstånd, rik, hög och mäktig skulle han bliva, alla sina grannars avund skulle han väcka; höga hus skulle han bygga och ha mycken boskap. Det var ändå för härligt att leva!

En fredagsnatt när ingen enda stjärna brann och månen gömt sig bakom de höga klipporna, stod Jan bakom två bärgsklyftor och väntade. I en näverstrut hade han sin svarta offergåva gömd, och struten höll han i vänstra handen. Natten var mörk och fuktig och det var nära att Jan fått frossa, om av rädsla eller av köld visste han ej själv. Men när klockan var bortåt ett spratt han till vid ljudet av en stark röst.

"Lägg ifrån dig mitt offer!" sade rösten. Jan lydde ögonblickligen och såg sig i detsamma omsluten av ett blått moln vari vita blixtrar gingo av och an och bländade hans ögon, under det någon tog ett kramtag om hans högra arm. Sedan sjönk han djupt, djupt ned med en svindlande fart, och stannade först efter en lång stund. Då såg han sig omkring och fann ett stort, välvt rum, i vars mitt en softad kista stod på det svarta jordgolvet, med locket avtaget. Men i ett hörn stod en långväxt, benrangelsliknande figur klädd i prästrock och vit krage, och han befälde Jan att gå fram och titta.

"Se efter vem som ligger i kistan", sade han. Och Jan gick darrande fram och såg sig själv ligga i svart svepning, med ögonen glanslöst stirrande

uppåt mot det kupiga taket. Men han visste att han ej fick tala och därför teg han.

"Så skall du ligga en gång", sade den svartklädde. "Och din själ den har jag, jag - förstår du! Och detta har du gjort för att få makt - ha, ha, ha!" Så fortfor den svarte att hångrina, och slog sig för varje ord på knäna med de magra, beniga fingrarna. Då tänkte Jan att det vore bäst att säga en bön eller ropa på Kristus, men så kom han ihåg, att da vore all hans möda förspilld och han vore fattig och ringa som förr, och han teg och han önskade blott, att det hela vore slut och att han åter vore i sin stuga på stranden av den sorlande Pajso.

Men den svarte öppnade en dörr i rummets ena vägg och vinkade åt Jan att stiga dit in. Han gjorde så, och såg sig förvånad omkring, ty han befann sig mitt i en härlig rosengård, där alla slags sköna blommor växte i krukor av guld och silver, och där luften var fylld av bedövande, rusig vällukt. Där satt i ett hörn en yngling i röda kläder, spelande på en harpa, och tonerna fyllde valvet med välljud.

"Nu har jag säkert kommit fel, detta måste vara himmelen", tänkte Jan.

Men den svarte grinade på nytt. "Jag ser vad du tänker", sade han med klanglös röst. "Du tänker att du är i himmelen, men nu skall jag visa dig döden." Och med släpiga steg gick han med böjd rygg fram och åter och blåste med sin giftiga andedräkt; och allt efter som han gick fram förvandlades alla de prunkande rosorna till stinkande, äckliga svampar, som fyllde luften med liklukt och kom den rödklädde harpspelaren att vrida sig i kval. Till slut kom turen till denne, och när den svarte blåste honom i ansiktet föll han ihop som en säck, och den gyllne harpan ramlade i bitar, vilka rullade ut över golvet med underliga, klagande ljud, liknande jämmer från pinade djur. Och alla rosorna hade fallit ihop och multnat på en minut, så att exkrementerna runno ut över de glänsande krukornas bräddar. Det var bara guldets som icke förvandlades, som ännu lyste förföriskt rött, och bländade den stackars Jan med sin glans. Med beslutsam min gick han bort och tog ett av de tunga guldkärlen i sin hand, i det han frågande såg på sin följeslagare.

"Ja, detta är din lön", svarade den svarte hårt. "Men du får taga din svepning och linda den kring ditt guld när du går upp." Och sedan följdes de åt till det yttre rummet igen, där kistan med liket väntade.

"Naken kom du till världen, naken kan du gå därifrån", mumlade den svarte dystert och rev i detsamma svepningen från det stirrande liket och slängde den bort till Jan, som skalv av förskräckelse. Behärskande sin fruktan lindade han det svarta tylllet kring sin glimmande guldurna och såg sig om för att gå. I detsamma fann han sig liggande på bäragslutningen med huvudet mot en mossbeväxt sten, och trodde sig ha vaknat från en sällsam dröm. Sakta reste han sig upp för att söka efter sitt guld, men fann blott en smutsig trasa, liknande ett stycke av en svepning. När han tog i den, klubbade den fast vid fingrarna. Svärjande slungade han den ifrån sig, och tyckte sig i detsamma höra ett hånande skratt eka bland klipporna.

När Jan fått gården byggd och åkrarna brutna, när ladugården var full av boskap och planboken full av sedlar, då nalkades tiden att kontraktet med den svarte var på upphällningen. Och en natt, när han som vanligt befann sig på bärget för att få anvisning på nya skatter, togs han upp i den vagn han själv timrat, och i sällskap med den lede åkte Jan bort, ut i rymden, för att aldrig mer återvända. Och i den natten brann hela hans gård ned till aska, och all boskap blev innebränd. Så att när de röda, slickande lågorna fräste i Jans spåntak, då for han själv bort till de svartas och dömdas glädjelösa rike, för att betala sin gamla skuld med sin odödliga själ.

Men bärget fick heta Vagnbärget, och så heter det ännu i dag.

5 "Utrivning".

När vi den andra januari bröto upp från Mårdbärgets kolartorp var kölden omkring -22 grader C., klockan gick på halv fem, och månen hängde silvervit över Mellansjöbärgets granskogar. Vi hade en halv timmes marsch genom djupa drivor, ur vilka orrarna skrämde flögo upp och irrade ut ur lyktskenet, som blänkte glåmigt gult på den blåa, månskensbelysta snön. Över oss gnistrade en himmel utan värme, omkring oss skymtade den

marväxta, snöhöljda barrskogen som en i mjuka linjer skulpterad sagomur, genombruten av beskuggade gångar och gömslen, i vilka snön var prickad av hartramp och fjät efter ekorrar och skogsråttor.

Storbärgs-Frans gick före med utrivskroken över ena axeln, och för varje gång en skogsfågel flög upp ur sitt kalla gömsle i snön svor han; säkert förargade det honom att se så mycket god och varm mat flyga i luften, i synnerhet som han själv ätit sill och potatis till frukost. Efter honom gick Fredriksson, bondsonen, Gud vete varifrån, som varit rallare i tio år och förslösat sitt fädernearv i främmande land. Sen var det Mats och jag, och vi buro var sitt kolfat och var sin "harka", dessutom matsäcken.

Frans sjöng inte nu. Annars drillar han som en domherre, men då skall det vara dräglig temperatur, annars håller han tyst med visorna.

När vi kommit fram höggo vi upp vattenhalet nere i kärret. Isen var så tjock och där var så djupt till vattnet att man fick ställa sig på knä i snön för att ösa upp vatten i hinken. Två sådana fanns, vi buro upp dem fulla och ställde dem ett stycke från milan. Frans kilade fast skaftet på sin harka bättre och Fredriksson klev omsider upp på milan med stålkroken i ena handen och spaden i den andra, lade bort kroken och började ösa ned stybbet från toppen. Han gjorde ett varv omkring den översta delen av milan och grep sedan till kroken, höjde den och lät den med vinande fart löpa in bland kolen vilka lågo packade i regelbundna varv på varandra. Ett ljud liknande klangen från en harpa bryter morgonens tystnad, några enstaka gnistor yra fram, några små, blå- och grönglänsande kol rulla ned, och så blänker stålkroken på nytt i månskenet.

Mats och jag stå nedanför, vi ha ännu ingenting att göra och vi hacka tänderna av köld. Nu går Frans upp på milan med stålkroken nummer två.

"Hett här!"

Det är Frans som ropar på släckvatten. Framför honom sprakar och gnistrar det i den stora drivan av kol som nyss kommit fram i dagsljuset. Han har

ej tid att se efter om någon kastar vatten på de farliga kolen. Han har slungat ut varningsropet och han sänker på nytt kroken i den svarta massan och får fram mera eld, flera små svarta, förrädiska kol som rulla ut över den tindrande högen. Ett ilsket fräsande ljud höres, det är släckvattnet som träffar de brinnande kolen, och en kväljande sky av sot, blandad med vattenånga slår upp i ansiktet på oss, tränger ned i halsen och fyller näsan och ögonen. . .

"Hett, hett! Era dj-r! Släckvatten här!"

Det är Fredriksson som svär för att liva upp stämningen. Han river i detsamma fram en hel kaskad av eld och sot, kol och stybbe ur milan. Han ser ej efter om kolen bli släckta, det är icke hans sak, och för rästen har han inte tid. Mats har gått efter mera vatten och även jag maste lämna milan och med hinken i handen leta mig väg ned till kärret.

Vi komma tillbaka. Våra kläder ha vi spillt vatten på och i den skarpa kölden ha de frusit till något som liknar järnplåt. Våra skor äro styva som horn, det skulle vara en omöjlighet att dra dem av fötterna nu.

Uppe på milan skymta de två svarta gestalterna höljda av en tjock sky av koldamm. Kolen härnere ha nu kallnat så mycket att de kunna fatas ihop, och så skotta vi undan snön för att få kolplats, sätta upp en lång reling av stänger vid foten av tallarna. Fatningen, det tyngsta av arbetet har börjat. Den är tung därför att "kolvägen" kan vara lang, därför att kolen i sig själva kunna vara tunga; den är ansvarsfull därför att uppmärksamheten ständigt måste vara fästad på om kolen verkligen äro eldfria eller ej. Fatar man upp kol, i synnerhet ihåliga aspkol, vilka i sitt inre ofta dölja en kärna av eld, löper man risk att få "hett i hopen", vilket är den största faran vid utrivning.

Klockan halv sju på morgonen hade månen gömt sig, helt och hållet lämnande oss i mörker. Jag hade hela tiden burit upp vatten från kärret, och stod nu vid milan, doppande stora, ihåliga aspkol i vattenhinken, därefter slungande dem bort mot högen. Mats rev fram en hop bränder och tände ett flammande bål. I dess sken sågo vi de svarta männen arbeta rastlöst

däruppe, för varje minut ökande den utrivna kolmängden med nya massor.

"Fem minuter! Slå igen!" ropade jag. Det förfelade icke sin verkan. Stybbet östes upp över uthugget sa, att milan tätnade tillfälligt och de båda kommo ned.

Vi sutto i stybbet omkring elden... Det är ingen känsla av orenlighet eller vämjelse förenad med att vältra sig i stybbe och sot, så att man blir svartare än en afrikan. Tvärtom: en förnimmelse av trygg välmåga vill gärna genomströmma ens kropp när man ej mera kan urskilja en enda vit fläck på sin kropp, och endast kamraternas vita ögonglober hindra en tro sig ha upphört att vara ett människoliknande djur.

Mer än en gång har jag känt en egendomlig njutning av att få till utseendet så mycket som möjligt avlägsna mig från människotypen. Det tyckes ändå finnas något av ett djur inom mig, ett djur som vill rota i bränder och stybbe och jord och sot, rulla sig vilt i det svartaste av allt svart. "Trött på vithet." Jag tror det är Frans som uppfunnit detta slagord. Hur egendomligt det än låter så är det vida roligare att titta på gnistrande stjärnor där man ligger på rygg vid en eld, höljd av sot, än att rentvättad och söndagsklädd skåda mot himmelen genom människornas dubbelfönster, ty i senare fallet är kontrasten upphävd och man känner sig vara, med alla ens glåmiga lyktor och tända ljus, en fattig och misslyckad efterapare av rymdens ljusfenomen.

Om jag skulle säga er vad man talar om när man vilar vid en sprakande eld, och ännu känner ryggen värka av nyss utstånden möda, och med det hårda arbetet väntande på en, dominerande över en, likt en slavägare stående på lur- svart, hög, sprakande, rökande, väldig och imponerande, som endast en mila kan vara detvad man talar om sedan man druckit kaffe, efter att först ha harklat upp åtskilliga matskedar sotblandad spott ur strupen och därefter druckit kaffe- särskilt om hela laget består av unga eller gamla levnadsglada män från kolartorpen, ja, då skulle jag väl få bannor av dem som sätta en ära i att förneka det verklighetskraftiga och originella i människolivet, eller av dem som förfasa sig över tidens ondska då de höra sann historia eller en ohöljd ed.

Men jag skall icke berätta det, jag skall endast säga att vi oftast berätta friarehistorier, den ena mer rafflande än den andra. Ingen av oss är lögnare, men vi berätta till ömsesidig trevnad, ingen bryr sig om vad som i detalj är sannt eller ej. Vi ha alla vår erfarenhet och den som ej har någon berättar sina äventyr ändå. Och tiden flyger undan fort när Mats berättar hur han i ungdomens dar en gång gick direkt från milan, svart som en demon, upp till Nedregårdens Anna och blev insläppt i hennes jungfrubur. .. Och hur han smög sig därifrån efter midnatt och önskade över allt allt annat i världen, att han kunnat stryka eld på en tändsticka och se hur sängen och lakanen togo sig ut efter den nära beröringen med en av nattens och de hårda mödornas trälar. . . Eller när Frans talar om hur han friade i Fröjdbärget, där han av misstag råkade bli instängd en hel natt hos ett lik. . . Eller när Fredriksson berättar spökhistorier så att det kryper efter ryggen, berättar om hur han sett en präst i full ämbetsdräkt stå vid sin säng en natt och predika precis som i kyrkan.

Men historierna förstås endast av dem som hört dem berättas. Ingen kan draga dem fram i dagsljuset på ett stycke nyktert, vitt papper. De skulle då likna skelett av vad de en gång varit och "sedliga" stora barn skulle förfasa sig över dem.

Hela dagen var klar och kall och så vart även den stundande natten. När månen stod högst och Karlavagnen gjorde sin vridning åt väster fullständig, var hela milan utrivnen. Runt omkring flammade små eldar av bränder, vilka kastats här och var i snön, och vi lågo alla fyra i det heta stybbet där nyss förut milan stannat, och mojade oss efter utstånden strid. Vi kokade kaffe och Mats spådde oss alla i sumpen. Det blev pengar och kärlek och alla livets härligheter.

Men i öster var himlen röd som de rödaste rosor och i norr vandrade flammor av bländande ljus.

Och till sist vakade en medan de andra sovo, och denne ende gick fram och åter och drömde i norrskenets glans. Och de andra som sovo liknade sotiga klumpar utan liv, med undantag av Mats som snarkade som vanligt.

Och under allt detta led natten . . .

6 Mats berättar om underliga människor och underliga ting.

"Och det var på den tiden när det inte var sa noga fast en finne kom bort och aldrig hördes av mer. Det var vid Ljungåsen för en cirka tretti år sen. Då slog dom ihjäl en man, dom hjälptes åt två att göra det. Vid Matsäcksbacken hände det, en vinterkväll strax som solen gått ner vart han liggande död där. Dom var i sällskap alla tre, så det var inget försåt, och där är en bärghäll mitt i backen- och där stöp han, det var det samma va han hette ~

Vi lågo på botten, aktande våra utrivna kol. Vi voro lika svarta som sotet, det enda vita som fanns att se var falaskan som flög upp när vinden körde till, och Mats, stora, runda ögon, vilka glänste likt porslin i eldskenet.

"Då gick det väl åt hälsfyr för mördarna, när det fanns så många vittnen?"

"Vittnen? Va fanns det för vittnen? Dom gick fram och anmälde för prästen att karn dött- och det var ju sanning. Va det var för en sjukdom han dött i, det visste dom inte, för det hade inte varit nån doktor dit, sa dom. Men nog var det nån sorts galopperande åkomma, för det gick så jäkla fort, det sa dom, och på söndag for dom fram och begravde, och mördarna var visst med och bar liket till graven- men riktigt säker på den saken är jag inte. I alla fall va folk eniga på den tiden . . . nu springer dom en halv mil för att tala om att en katt dött i Tickaskogen."

"För resten var folk inte så kinkiga på den tiden, dom tyckte väl att en ska en gång dö, och bara en blir ordentligt begravd så det inte blir nån gast, så . . ."

"Tror du att det fanns gästar, Mats?"

"Visst fan fanns det! Det fanns fullt av dom!"

Han såg tvärsäker ut, och han rörde om i elden med en min som om han kunnat läsa all världens kommande öden i de fräsande bränderna. Det susade svagt i tallskogen kring oss. Likt stål som klingar hördes de muntra knäppningarna av de svalnande kolen. Himlen var klar och där jag låg på rygg såg jag stjärnorna blinka. Månen var i nedgående, röd som vin.

"Det var nog inte så roligt att bli fast för en gast mitt i natten, när man var ensam", framkastade jag illfundigt.

Mats tittade fundersamt på mig och makade kaffepannan på elden. "Jag tror du får gå efter vatten", sade han med ett medlidsamt tonfall i rösten.

Jag kilade ner i kärret, var strax tillbaka med en hink vatten och fyllde på pannan.

"Om det var roligt! Inte var det roligt, men va skall man göra när han börjar skrika och hojta som fan? Som när Storstensbonden red hem från kyrkan en dag, utefter vägen längs stranden av norra Hörken, och gästen kom fram och slängde honom från hästryggen, ner i sjön. Han kravlade sig upp igen och vart nerkastad igen, och så gick det tre gånger. Men när han för tredje gången kom upp på hästen så röt han åt gästen: "Har du mer att kasta så kast!" Då vart gästen nöjd, och sen fick Storstensbonden vara i fred."

"Hur länge är det sedan du hörde någon gast, Mats?"

"Det minns jag inte, för rästen är dom slut nu, allihop. Mer än en sjutti, åtti år blir han allri. Jo, jag var fast för en i Djupa Dalen en

gång, men det var bara ett barn som nån jänta stoppat undan sen hon kvävt det. Vid Pyriabäcken vart han efter- han kan inte gå över rinnande vatten. Och en natt låg jag på en loge i Sami och där grät det hela natten under golvet."

"Det var väl nån katta som fastnat där", invände jag modigt.

"Katta! Katta! Tror du inte jag hör skillnad på en katt som skriker och ett barn som gråter? Du är just lik en katta själv, du!"

"Du skulle ha varit med vid Bränntjärnskvarken när gästen vrålade så hela Ljungåsbyn gav sig i väg för att se efter vem som låg i bäcken och skrek, fast dom kom allri fram, för dom kom ihåg att det var gästen och vände om på halva vägen. Men kanske det var en katt med?"

Han teg en stund och fortsatte sedan i något lugnad ton:

"Du skulle ha varit med när Torpudd Lars gick hem från Grangärde kyrka, när den ena dödskallen efter den andra kom rullande fram i vägen där han skulle gå, hela vägen över Baddobäret. Riktiga dödsallar som grinade åt honom." Jag tänkte, att Torpudd Lars kanske inte var riktigt nykter den gången. På den tiden fanns det krog vid Grangärde kyrka. Men jag teg visligen.

"Ja, det finns mycket sådant där. - Till exempel Fjäll Jan. Han var rakt förskräcklig, för han kunde trolla fram fan när han ville. Han gick och lånade ben och tänder och sådant där på kyrkogården, och en natt mellan klockan ett och två kom där in en karl till honom som hade varit död i många år, och fordrade att få igen sina benstumpar, och mitt i natten fick Jan gå ända till Grangärde och gräva ner benskräpet i kyrkogården, annars hade han nog fått sätta livet till. Det var för rästen samma Fjäll Jan som brukade säga, att när det blev slut i hans plånbok skulle det bli eldslocknat i helvetet."

"Nå hur gick det med den saken?"

"Han vart död på landsvägen när han gick omkring och tiggde. En skall allri tala stora ord när en ingenting vet. Så nog vart pängarna slut, om det har slocknat på det andra stället vet jag inte."

Vi dricka vårt kaffe och tänka på gästar och mördare, troll och andar. Mats har en gång sett Råhanda komma dragande med all sin boskap. De döda har han sett gå igen och hört lik tala. Mats är en förunderlig man.

Men Mats har ändå en god sida bland andra: han ljuger aldrig medvetet. Det han berättar är levande sanning för honom själv, och han berättar så att man ser syner när han talar.

Ibland ser jag brudföljen med spelmannen i teten tåga ut från åldriga finnmarksgårdar. Ibland hör jag döende skrik från vildaste snåren, där självhämnden kräver ut sin blodiga rätt. Eller gråa stugor med murkna bänkar vid trapporna där husmor sätter ut havrevälling, kokad i vatten, att svalna tills far kommer hem.

På vägarna skymta finnbygdens originella tiggaretyper, Ring-Anders, Medelpads-Pelle och många andra. Dobb Lasse springer naken mitt i vintern och det skadar honom inte alls. . . Och alla ha de en fläkt av det djupa och mystiska över sig, ett något som icke vet av förklaringar och som aldrig visar annat än ett gåtfullt ansikte.

"Du har inte sett Skinnar Lasse, han var nog död före dina dagar, men jag minns honom klart. Han gick omkring och gjorde skinnfällor åt folk; han tillredde skinnen själv och var således ett slags garvare på samma gång. Men dom påstod att han fuskade, för det skulle gå med sån rasande fart allting. Och sen var han så välsignat elak när han jobbade, ingen fick säga ett ord åt honom då, ensam på en loge eller lada skulle han hållas, kom någon och störde honom vart han ursinnig, och körde bort dom med

räckspaden. Han åt ett mål mat innan han började och ett när han slutade arbetet på stället, det fick sedan räcka hur länge som hälst, natt och dag jobbade han i ett kör tills allt var färdigt.

Han brukade ha fyra eller fem västar på sig samtidigt, men ingen av dem hölls hopknäppta annat än med nedersta knappen, och innanför västarna bar han ett par, tre hundvalpar med sig i barmen. Du kan inte föreställa dig så lortig och eländig den mannen var och en sån rackare åt alla kvinnfolk. Men han kunde mer än göra fällar, han kunde leta brunnar utan slagruta. Han lade ner örat mot backen och lyssnade, och sen sade han precis hur långt det var till vattnet och hur dom skulle gräva, allting visste han och det slog in precis på pricken som han sade.

Men Dobb Lasse var en ändå konstigare kropp. Alldeles naken gick han, både vinter och sommar, utom det att han hade ett skynke kring livet och en hätta på huvudet. Han var väl född i början på 1800-talet eller så bortåt. Den värste storljugare som fanns i mannaminne var han. . . och sen han berättat nånting rakt rasande omöjligt så sade han alltid: "Det är sanning, för så har far sagt, och far han ljög allri. Men en gång narra dom honom att ta på sig att far hans ljugit. Dom sa så här: far din han har sagt att när du var liten diade du en get. Men då ljög far, läll, sa Lasse."

"För rästen, på den tiden var folk ena riktiga vilddjur här i skogarna. Dom hade inte försyn för nånting, fast det fanns nog bra folk på den tiden också. Men i Vittjärnsbärgen låg det en kolare för många år sen, det var väl på 1860 eller där omkring, han hade pojken sin med i kojan. En kväll mätte han med en sticka hur djupt det sjunkit i mjölkflaskan, och sen vart han ilsk på pojken för att han druckit för mycket. Jag kan förstå att pojkstackarn var väl utsvulten. Men vet du vad det odjuret till far gjorde? Han tog och höll pojken in i elden tills han var närapå ihjälbränd. Det var väl ett sorts jäkla straffsätt. Hur tror du dom kunde bli så jävliga? Ja, jag vet inte- tror du att hungern kan göra folk grymma?"

På tal om grymhet så var dom ena riktiga djurplågarer också, en del av finnarna. Det var en i Gensbärgen som fångade ett par vargungar, men när han inte kunde komma åt varghonan på vis och villkor, stack han ut ögonen på ungarna, och fick dom på det sättet att pipa och gnälla. Då kom till

sist vargmor själv fram, så att han fick skjuta henne. En del säger att han vid ett annat tillfälle skulle ha flått ungarna levande . . .

I en finnby västerut var det en som körde trött med sin gamla kamp, och när inte kräket orkade gå längre stupade han den tomma skindan över det kullfallna djuret och gick in i närmaste gård och lade sig där över natten som om ingenting hänt, utan att tala om hur han hade det. Kampen levde till dagen därpå.

En gång spelade dom den där kampskojaren ett styggt spratt ändå. Han kom körande sent en kväll till en avlägsen by med en gammal ofärdig märr, och stannade vid en gård och blev bjuden på brännvin, och sen frågade dom honom om han inte ville stanna och äta en biffstek. Det var han inte emot, och slog sig till... Vips var dom ute och gav kampen en yxnacke i skallen så att han segnade ner, och sen slaktade dom och skar ut ett bra stort tjok och bar in och kokade. Så att han fick smörja sig med stek av sin egen häst den gången. När han kom ut och sag hur det var fatt lomade han iväg fortast möjligt och bråkade inte ett dugg, för då hade han fatt stryk på köpet. Dom var vilda på den tiden."

Mats hade så småningom krånglat sig bort från sitt ämne, gaster och spöken; nu plirade han illmarigt på mig och på den tynande elden växelvis. Men jag ämnade inte ge tappt.

"Har du sett någonting riktigt hemskt någon gång, Mats?" frågade jag med en viss energi.

"Hemskt? Å, jag vet inte det, precis. Men jag såg ett liktåg en gång . . . länge sen."

"Det har du aldrig talat om."

"Nehej! För dom tror inte på att det finns nånting nu för tiden. Dom

påstår att en är galen och full när en ser sånt där, men nog var jag nykter."

"Berätta!"

Och Mats berättar medan blåsten spelar sorgevisor i skogen, och alla de lätta molnen driva norrut för den förliga vinden.

"Det var mellan Hundbärget och Stormyren, det var en decembernatt så klar att en kunde läsa vad stil en ville i månskenet. Då drömde jag, eller också drömde jag inte, det är det jag inte vet, aldrig får veta... att kojddörren öppnades och en lång, mager präst kom in till mig och stannade framför hetan och höll sin svarta mässbok med guldkorset i handen."

"Det ringer", sade han, "det ringer, det är tid att gå." Men jag svarade ingenting och då sade han igen: "Det ringer, nu går taget över Klintmyren och du är inte med." Jag tror jag vaknade då, i alla fall steg jag upp och gick ut och lyssnade och hörde klockor som klämtade. Kojan stod i kanten av ett fall, och hundra famnar bort syntes kanten av furuskogen. Över hela slätten låg snön jämn och så där blåvit, som han är i vinternätternas månsken, han gnistrade, och allting var så märkvärdigt blått, blåare än det brukar vara. Och jag såg ett konstigt följe, en svart massa av folk komma dragande över snön borta vid Klintmyren, en stor, svart massa. Jag kunde rakt inte förstå varifrån dom kommit eller hur dom sluppit över bäcken vid Kalla Källorna som aldrig fryser. Men när dom kom närmare såg jag att det var ett liktåg, prästen gick före och sex man bar kistan. Det var en stor hop folk som gick efter, så det var nog en fin begravning, det var silver på kistan men inga kransar. Jag stod så stilla som en död man och rörde inte en hand eller fot, och rakt in i Söderskogen vid Kalkstupet där gick taget in, och det var som om något stort och svart med väldiga vingar flugit över slätten. Det snuddade alldeles förbi mig, och det hade ett jämrande läte. Men klockorna hörde jag inte mer. Dagen efter letade jag i snön men fann inte ett spår."

"Det var väl ett varsel. Hände det någonting efteråt?"

"Ett dygn därefter var den allra förfärligaste snöstorm som rasat i mannaminne. Det lur alltid oväder efter sånt där."

Han lade mera ved på elden och såg grubblande ut mellan tallarnas stammar, ut i den stumma nattens snöiga töcken.

"Tror du att de döda leva?"

Hans fråga lät nästan ängslig, som om han fruktat att jag skulle förneka det som han så blint trodde på.

"Ett evigt liv, menar du? Det kan nog ingen svara på, men om vi känna oss tröstade därav kunna vi ju tro det."

"Jag vet att du inte tror på allt som jag tror på. Men det kan bli så ändå, att du tror det en vacker dag. Du är ung och du tycker att det här livet är värt att leva. Det tycker inte jag, jag tycker det är bara skoj alltsammans, slit och släp och svält och allt ont. Om det inte blir något annat till avslutning än graven, då är det bara skoj alltihop."

"Jag har hört och sett skogsrået, jag har blivit väckt så många gånger när milan brunnit och jag har hört salmer sjungas mitt i skogen, där inte en mänska fanns på miltals. Du tror inte på sant, men säg mig då: vad är det man hör och ser?"

"Man kan drömma."

"Inte drömmer man när man är vaken och inte hör man det som inte talar. Det som inte finns kan man inte se. Vad är det da som man hör och ser?"

"Man kan se synvillor."

Han såg frågande på mig. "Synvillor? Vad är en synvilla, då? Menar du att man ser och hör det som inte finns ?, ,

"Jag menar att det är ett slags spegelbild från din egen hjärna. Jag kallar det en reflex från något som du sett eller hört för mycket länge sedan och som du alldeles glömt. På något besynnerligt sätt kommer det fram vid något tillfälle."

"Kan det bli spegelbilder om det inte är något föremål som speglas?"

"Det kanske inte är rätt att kalla det en spegelbild. Men en synvilla kan man kalla det."

"Men då kan det lika väl hända att allting annat som vi se är synvillor också, till exempel att du och jag är synvillor som i verkligheten inte finns till?"

"Det kan mycket väl tänkas."

"Men säg, varför säger dom då att det en ser den ena gången finns, men det man ser den andra, det finns inte?"

Mats såg triumferande ut och steg upp för att leta reda på sin rock, ur vars ficka han framtog en snusdosa. Han knackade den mot flata handen för att få dess innehåll mera löst och lade så in en väldig pris. Hans fråga var berättigad från en viss synpunkt, och jag fann det klokast att tåga.

Vi voro hungriga och det höll på att bli morgon, och vi lagade vår frukost i det svarta stybbet vid den glimmande elden, och Mats liknade en trollkarl där han gick och ordnade med pannorna, till en del en värdig representant för svunna tider.

7 Spökhistorier.

"Vad var det jag såg och vad var det jag hörde? Vad var det som djupt in i natten sig rörde, med vingar som slog och fötter som sprungo, och nynnande visor som sällsamma klungo? Vem tittade vasst bakom kärrkantens enar med ögon som brunno likt glödröda stenar? Det var väl en jätte, det var väl ett rå det finns ingen mer som kan titta så."

Mård-Jon, en beprövad kolare och skogsman, brukar berätta om gamla tider och nya. Han påstår att det spökar i stugan vid Mårdbäret.

"Där var aldrig tyst", säger han, "utan jämt och ständigt var där buller och bråk fast ingen var inne i stugan. Du vet var stugan stod, hon är nedriven nu. Nå, en dag hade jag ett ärende in - det var våren nittinie - och tyckte det var konstigt att jag bara fick upp dörren på glänt. Det var precis som om nån hade stått innanför och hållit mot av alla krafter. Men jag gav heller inte efter utan hängde i och drog som tusan . . . Och bäst det var släppte den fan efter så häftigt att jag for baklänges och trillade om i en vattenpöl, och upp kom jag igen, och in gick jag i stugan, men du kan ge dig den på, att inte var det nån inne, inte."

Jon sitter med det ena benet i kors över det andra och röker, liksom jag, sin sura Nåstobak med det största lugn i världen. Vi befinna oss i en gammal snickarstuga på Mårdbärets södra sluttning, en tillfällig bostad vilken jag använder under den tid jag vilar mig från milarbetet. Jon bor i en kolkoja i närheten, och söker upp mig för att slå ihjäl den ledsamma tiden mellan arbetsstunderna, nu, då milorna äro tillkolade och sålunda ej sa skötsamma.

"Och därinne- jag gick in och drog igen dörren efter mig, för det var mitt

på ljusa dagen - där satte jag mig på en stol, som stod i ett hörn, och hörde hur det ramlade borta i ett stort skåp. Jaså, tänkte jag, det är på det viset, för i det skåpet hade Mårt-Pelle, min farfar, brukat förvara sina trolltyg, för han kunde trolla han, och nu finns det inte en käft som kan. Men bäst det var flög skåpdörren upp med ett rakt förbannat brakande, och det var som om askan gått, för det blixtrade och skrällde så att fönsterrutorna skakade; och sen såg jag ..."

"Nu ljuger du, Jon!" Jag tog pipan ur munnen och såg stadigt på honom.

"Du ljuger så att du blir osalig !"

"Ljuger jag? Nej, så ta mig- ja, jag gick ut, förstås, men dagen efter gick jag dit igen. Du kan inte tro hur det såg ut då, stolar och bord upp och nervända, och när jag kom i dörrn - det var ingen som drog emot daså kom där en benknota flygande tvärs över rummet och slog mig i skallen, och när jag såg efter var det ett folkben..."

"Hur kunde du veta att det var ett folkben?"

"Jo, jag är liksom lite djurläkare också ibland, när inte sjukdomen är för svår. Jag botade en ko åt . . ."

"Nå, du var inne i stugan? Vad hände sedan?"

"Jo, och så fanns det riktiga folkben där, en hel tandgård till och med, för Mårt-Pelle hämtade sånt från körgårn att trolla med. Fick man tandvärk så var det bara att bita i ett ruttet lik, så gick det över på en gång, och jag gick bort till skapet och plockade ihop alla benbitar och skärvor av dödsallar, och så var det jord från gravarna i en tom smörask, och det tog jag med, och jag stoppade alltihop i en säck och bar det till körgårn och grävde ner det."

"Jag tror du är i gungan, Jon, var har du fått brännvin ifrån?"

Han drog upp en literbutelj. "Vill du ha en fillijamare?"

Jag skakade på huvudet. Jon drack själv i stället och hans stora ögon började brinna med en sällsam glans.

"En gång, det var nittifyra" - det hör till hans egenheter att alltid ange bestämda årtal - "så vart en gammal käring dö uppe i Flenbäret, Brus-Lena hette hon, och hon var väl bortåt sjutti år, och en cirka sex månader efteråt mötte jag henne på skraddarns mossåker. "Goddag, mor Lena" sa jag, 'jaså, ni orkar gå uppe än och knalla', sa jag. "Ja, en får lov å knalla på fast en är dö", sa hon, och då först kom jag ihåg att käringaset var dö. "Har ni ingen ro i graven, efter ni går uppe och skrotar?" sa jag. 'Ro', sa hon, 'ro, ro å ro ända åt hälsicke', sa hon, "hur ska jag få ro, som vart liggande mitt emellan Skånk-Sara å Skraddar-Abraham?" 'Hur så', sa jag, "är dom inte tysta?"

"Men då grina käringen åt mäj och sa, att det skulle nog bli min tur också en gång, och sen gick hon sin väg.

"Såg du vart hon gick?"

"Ja, nog såg jag, men jag minns - jo, det var visst något råtthål hon kröp ner i, i alla fall bar det iväg ner under en stor sten. Skål!"

Han lutade sig bakåt med buteljen för munnen och ställde den sedan med ett ilsket grin på golvet.

"Berätta, Jon!"

Han tittade illmarigt på mig och jag såg att han var färdig med nya äventyr.

"Du har inte hört- nej, det har jag aldrig berättat. Jo, jag var på väg till Nybrobärget, för jag hade kol att akta där- och på kvällen mötte - mötte jag en karl i skogen på - på Klackkärret - jag tror jag sätter mäj på golvet - en minns bättre om en sitter- jag får visst ta en dragnagel - så kommer jag bättre ihåg-"

Jag reste mig och tog bort buteljen. "Du får inte suppa mer, Jon, för då kan du inte berätta, och ge tusan i den där du mötte och tala i stället om hur det var när slipstenen gick hela natten fast ingen drog!"

"Det ska fanen berätta för dig - du skriver upp allting. Tag hit buteljen!"

Han fick den och tömde dess återstående innehåll i ett par drag.

"Slipstenen - slipstenen - jo si det var en san jäklarnas stor slipsten - så stor att -"

"Nej, då, det var han inte. Det var bara en vanlig slipsten, du ska inte ljuga, Jon- bara en vanlig slipsten, men han gick hela natten."

"Ja visst, ja, nu minns jag, men han gick så hälsikes fort -"

"Det vet du inte för du låg på höskullen och bara hörde hur han gick."

"Precis! Jag låg på höskullen, jag hade en jänta med mig där. . ."

"Visst inte! Nu är du full igen, och därför blir det ingen reda när du skall berätta."

Fattad av en plötslig ingivelse satte jag mig ned på golvet och såg honom stadigt in i ögonen.

"Och du låg på skullen vid Skallbärgen", började jag med långsamt eftertryck i rösten, "och ni höll på att höbärga där, och det var mellan tio och elva på kvällen. Då började-"

Jon satte sig upp och stirrade vilt på mig.

"Då började slipstenen att gå, och det hördes som om någon stått där och slipat en lie, och det slipade hela natten-"

"Hela natten, ja", inföll Jon ivrigt, "och på morron -klockan fyra - då gick vi ut och såg efter, och då var alla tre tolvterna liar slipade, vassa som rakknivar."

"Och då såg ni?"

"Ett stort nystan som rullade över gården och ner i brunnen."

Det var hela historien, mer kunde han ej erinra sig.

"Du har kolat i skogarna i all din dag, Jon, och mycket brännvin har du druckit. Säg, har du

aldrig varit full och brännt upp dina kol någon gång?"

Men Jon bara skakade på huvudet. Han kunde ej erinra sig något sådant tillfälle.

"Men jag ska tala om att en gång - det var på - på -"

"Ge du tusan i årtalet!"

"Det var på nittivå. Det var den vintern som dom sköt vargen uppe i - ja, dom sköt en varg- kanske det var två vargar? Samma vinter som jag sköt dom där vargarna, så hade jag milor i Styggbärget. När dom var utrivna - nej, dom var visst bara halvrvivna - den ena var halvrviven - så somnade jag med skallen mitt över där det inte var tjockare stybbe än att koloset gick upp, och om jag fått ligga länge hade jag snart varit död - jag tror att jag var död, men då kom Råhanda och väckte mig. Söta gulle, du får ont i huvu om du ligger där, sa hon - och då såg jag upp. Hon var grann som vanligt, men när hon vände sig om såg jag svansen. "Du är inte folk du, för du har rumpa", sa jag. "Du är en apa när du har svans" sa jag, "vik hädan, rumpspöke!" Men då vände hon sig om så att jag fick se ögonen - ögonen, du! Jesus bevara oss i himmelrik! Det var som ormögon och kattögon och - och ögon på döda människor -ögon - ögon - -"

Mård Jon hade sprungit upp och raglade nu fram till hyvelbänken, där han höll sig fast med ett krampaktigt tag, under det hans ögon strirrade omkring sig i otäljbar skräck.

"Jon, var inte barnslig, du har milor att sköta i natt.

Du såg-"

"Visst såg jag! Och varenda kväll när jag skulle somna såg jag de ögonen - jag kan se dem nu !"

Ruset var borta, brännvinsruset, men det hade ersatts av ett annat- ett rus som dränker en människa i obeskrivbar fasa när hon mist det sista av sitt lugn. Det kommer över en som en feber- jag har känt det själv en och annan gång, men endast i den mest långvariga och djupa ensamheten. Ingen går säker för detta slags anfall, utom den som totalt saknar fantasi.

"Säg mig vad det var jag såg? Ingen människa kan titta så. Finns det verkligen någon så hemskt som dessa ögon?"

Jag hade ej kunnat svara Mats, och jag kunde ej håller ge Jon någon förklaring. Och allt för många nätter hade jag själv sovit i vildmarken för att kunna avfärda dem som lögnare. Jag visste vad den oinvidde ej vet, att skogen har en själ för sig själv, och att en människa känner sig så hjälplöst liten när hon kommer i kontakt med det som lever och andas i denna själ.

Han gick- medan jag tände min brasa och lagade min kvällsmat, och sedan sov jag många nätter i denna gamla gård, där trolltyg förövat och där döda gått igen, men jag hörde bara hur vindarna från väster och norr drogo fram under decemberhimmelns darrande stjärnor, och hur gårdens gamla arbetshäst dumpade i sitt låga stall.

8 Trollkarlar.

"Men om du allt detta gör så som här är skrivet så hörer du djävulen till."

"Svartboken . "

Fem gånger har jag sett solen gå ned sedan fullmånen var här med tövädret,

och nu ryter nordanvinden i martallarna på Raklacken och sopar igen varje sotigt fjät med yrsnö. Dörren till min koja är stängd, och i skenet från den fräsande torrvedsbrasan läser jag i Den Gamles Bok.

"Trollkarlen Mats Larsson, den störste av finnmarkens svartkonstnärer, bodde i Skattlösbärg. Tomten där hans stuga stått synes ännu, belägen omkring två kilometer söder ut från landsvägen.

En man kom till Larsson en dag på högsommaren.

"Hjälp mig, Mats Larsson", sade han, mitt barn är bortkommet och ingen kan finna det."

"Stanna över natten", svarade trollkarlen, "sa skall jag ge dig besked i morgon."

Mannen darrade av iver. "Hjälp mig i dag, jag är så rädd att något hänt mitt barn. Du kan, du är ju som en gud- om du bara vill!"

"I morgon! Gå och lägg dig på logen! I morgon!"

Mannen gick och lade sig. Han kunde ej somna, utan låg vaken och drömde om sitt enda barn. Han stod framför den stängda dörren vid midnatt och såg ut genom en springa. Klockan halv ett kom Larsson ut ur stugan, han höll ett långt, böjligt spö i handen, klev upp på gödselhögen och svängde spöet fram och tillbaka så att ett vinande läte hördes. Samtidigt visslade han. Då han stått så ganska länge kom djävulen springande österifrån, fort sa att han flämtade. Mannen i ladan såg honom och hörde hur han talade med trollkarlen.

"Natt - ingen sol!"

"Som du vill!"

Det var hälsningen.

"Varför kom du inte på en gång?"

"Jag kommer från Söderbärke, där jag hjälpt en piga att strypa ett barn.
Tala tyst- det ligger en man vaken på din loge och lyssnar på oss !"

"Gå och vrid nacken av honom!"

"Nej - det kan jag inte. Han läste bönen innan han lade sig."

"Var är hans barn?"

"I gårdens brunn."

"Då får du gå."

"Har du blodat?"

"Jag dödar inte, det får du göra själv. Gå! Natt och allt ont!"

"Ingen sol!"

Sedan hörde mannen hur satan for bort genom luften. Det hördes som en storm som skakade logen där han låg, som en åska rullade den lede i väg över de svarta skogarna. Då smög mannen sig ut och tackade Gud som frälst hans liv, och gick hem och begrät sitt barn.

I sinom tid begravdes trollkarlen, men han fick ej jordfästas som andra människor. Hans kista ställdes på ände med huvudet nedat, på den plats där åskledaren vid kyrktornet nu går ned i jorden. Dödgravaren läste följande vid hans grav.

"Sov du Mats Larsa- sov i ro - änka å barna får ha si ko - du får full stå opp du når dom andra star opp - int ana ja kan tro."

I Rifallet bodde en finne vars namn är glömt, en trollkunnig man. Det säges att han ej var kristen utan hedning.

I Skattlösbärg bodde en annan. Även han var i förbund med underjordens gudar.

Nu voro dessa båda fiender, och så hittade Rifallsfinnen på att sätta björnen efter den andre. Skattlösbärgsfinnen skakade sin trollstav- och björnen tvangs att vända och springa till Rifallet igen, där det på nytt blev samma historia: björnen fick springa fram och tillbaka den mer än milslånga vägen mellan byarna tills han stupade. Han blev liggande på heden mellan Rifallet och Trindmösskogen.

Torparen Jan Vanti gräver en brunn på sin gård, men getingarna ha byggt bo i den mossiga marken, de svärma i hundratal kring den uppkastade jordhögen, och Jan har måst giva upp försöket att få vatten till sin ladugård. Då går finnen Rikkinen där förbi.

"Getingar är inte onda", säger han bestämt. "Jag kan ta bort dem om du ger mig tobak för tre dagar och brännvin för en."

Jan tänker på sin sista lilla brännvinssmula och tvekar.

"Du får tobak för fem dagar, jag har inget brännvin."

"Då får du taga dem bort själv, Jan, dom är inte onda", svarar Rikkinen hånande. Han går, men ropas tillbaka av Jan.

"Jag får väl ge dig brännvin, då."

"Och tobak för tre dagar?"

"För tre dagar, ja."

Rikkinen spottar ut tobaksbussen och lägger sig på marken med ansiktet tätt mot getingboet. I hundratal komma de ut och sätta sig fast i hans smutsiga ansikte, men de stickas inte. Rikkinen skrattar och tar sig för att blåsa in i boet. Då komma flera ut, och därefter de bli synliga falla de ned döda på backen. Rikkinen tar handen full av dem och kastar bort, i det han mumlar en besvärjelse. Sen skrattar han igen, och börjar gräva upp hela boet med händerna. Han är svart i hela ansiktet av insekter. Han gräver upp hela smörjan och reser sig och bär bort det. Sedan allt är färdigt stryker han med handen bort de getingar som hänga fast i massor vid hans ansikte.

"Getingar är inte onda", säger han triumferande. "Får jag nu mitt

brännvin och tobak."

Jan och Rikkinen följas åt in i rökstugan. Om en stund kommer Rikkinen ut, betydligt drucken. Han raglar ut genom grinden, larmar och svär.

"Jag kan trolla fram fan om du vill", skriker han, " jag kan ta dina kor och låta din stuga brinna. Jag är rik och har flera riksdalrar än du har lort under naglarna. Jag- jag är- djävulen själv-"

Hans svarta, sluskiga figur försvinner bland träden.

Kolaren Knas i Ljungåsen ligger på sin sotiga säng. Han har täljt sig i handen när han skulle göra en näverask, skurit av pulsådern i vänstra handleden. Mor är förtvivlad.

"Ska jag springa efter Tallback-Jan?"

"Spring, fast det är nog för sent!"

Blodet forsar och rinner ned från sängen, ut på det hårda jordgolvet, krafterna mattas, Knas mumlar en bön. I stora stötar springer det högröda ut från hans handled. Han mumlar igen.

"Herre Jesus, fräls mig! Jag har gjort alla rätt och och -"

Mor blir borta en hel evighet- en hel evighet.

"Herre Gud som är barmhärtig! Nu är det slut- Fader vår som är i himmelen
- helgat varde ditt - ditt namn - tillkomme ditt rike-"

Blodflödet har stannat- således är det slut- nej, det är inte slut - han
känner han kan andas ännu. Mor har således hunnit fram till Jan

Jan kommer in.

"Det har stannat- ja, visste jag inte det? Ge honom mjölk att dricka, så
får han nog krafterna igen."

"Vill du inte ha något för ditt besvär?" frågar mor

Ivrigt.

"Inte - inte, det vore synd. Bind om nu, han kommer aldrig att rinna
mer."

Jan går tillbaka till sin mila som om ingenting hänt.

Fem år därefter- på 1820-talet- ligger en torpare i svår värk i sin säng
uppe i samma by. Han skall värka ihjäl, ty en trollkarl som han bedragit
vid ett hästbyte har satt på honom denna värk.

"Betalar du mig för hästen så får det vara", hade mannen sagt, "men
betalar du inte så dräper jag dig långsamt . "

Så skall nu ske. Torparen vet och minns. Han skall dö nu. Det finns ingen hjälp i himmel eller på jord - ty rättvist skall man vandra om man skall kunna freda sig för satan.

"Men ända- ända- jag skall väl inte bli osalig. Hur står det i skriften?"

Sonen läser:

"Och om edra synder vore blodröda skola de dock varda snövit, och om de vore rosenfärgade skola de dock varda som en ull."

"Så är det! Med den rättfärdiges själ haver satan ingen makt!"

Han är lugn, ty den svarta synden är försonad för evigt inför den Allsmäktige. Men hans kropp får lida i denna tiden för vad den syndat.

"Men om jag hade pengar att betala med nu, så finge jag leva."

"Hur mycket?" frågar sonen ivrigt. Han har sin lön för sommaren som dräng ännu orörd, och det är hela sex riksdaler.

Fadern nämner viskande en summa. "Onda öde, fem gånger så mycket får det lov att vara ! Intet annat än döden återstår."

Men jag vill ej läsa längre i Den Gamles Bok i kväll.

Det stora, svarta mörkret har vilat tungt över dessa fagra vildmarksdalar.

Vårt folk har offrat mycket åt grymma gudar.

Jag vill gå ut och låta den kalla januarinattens vindar göra min panna kylig och mitt bröst lugnt.

9 Drömmar.

Är du ensam vid din mila i din koja i kväll? Håll öppen, håll öppen din dörr! Under glittrande stjärnor över snötäckta fjäll, komma vi, komma vi som förr."

Nu har jag sett och talat med dem alla; de ha varit hos mig i natt, Falken och Björn-Pelle och alla de andra. De ha kommit över de ändlösa snöfälten hit för att visa sina magra kroppar och tärda ansikten. De ha gått lätt och varligt över drivorna och inga spår syntes efter dem. Jag har hälsat dem välkomna, en efter en. Hur min trånga koja skulle rymma dem visste jag ej, och vid min eld ville de alla sitta, därför gjorde jag en brasa på den öppna planen framför kojans, och de satte sig ned där och värmde sina frusna händer. Allt flera kommo de; deras namn vet jag ej och icke håller tänkte jag på att deras ben sedan flera år tillbaka multnade i lerjorden vid Grangärde kyrka.

Falken talade med hes och skrällig röst och sträckte sina beniga fingrar ända in i elden, och i skenet från torrvedslågorna blänkte hans insjunkna ögon som glas.

"Det är kallt i natt", sade han, "och skönt att sitta vid din eld, men inte sa kallt ändå som när jag kolade min sista mila här för femti år sedan, det var nätter det, oj, oj, oj, svarthavrebröd och salt hade jag att äta - det var tider, det! Fem milor att se efter - det är arbete det!

Barn och hustru hade jag, de bodde här på andra sidan bäcken - där är en tomt du vet- där är jag född."

Han skrattade och såg uppåt Styggbäret, där månskenet gick vitt över den glesa skogen. Bakom syntes himlen svart med guldglänsande stjärnor.

"Jag har varit borta härifrån länge nu; det var på fyrtitvå jag kom hit. Då fanns det både björn och varg i skogarna. Men jag svalt som en hund-
-"

"Jag är drängen Anders Andersson - det står om mig i bruksboken för 1862", inföll en pipig röst. "Ibland åt jag gröpen som inspektorens hästar skulle ha."

"Det är de fattigas ting i natt!" skrek Björn-Pelle. Tvärs genom elden och röken gick hans tunna röst som en vass kniv. "Vi ska döma herrarna till döden och hänga dem på Galgbäret. Ha, ha, medan manen lyser och värmer!"

"Dumbom! Herrarna ha ruttnat för länge sen. Vi ska höra hur det är med hyttan nu."

"Den är nedlagd och skogarna är slut."

"Och grosshandlaren från Stockholm?"

"Ruttnade innan han dog. Fick för mycket mat och för många kvinnor."

"Bruksinspektoren hade hophustru med bror hans, därför fick han sitta på kontoret och plåga folk fast han varken kunde läsa eller skriva."

"Folk kan läsa i böcker nu, så herrarna kan inte fuska i motböckerna åt

dom. Och så äter dom rågbröd och sill. Inte kan det bära sig att ha bruksrörelse om folk ska äta sig mätta. Förr i världen var det bara inspektorn som åt sig stinn."

"Om någon slet ont så var det jag!" ropade Mjölmar-Pelle. "Jag fick inte mat på åtta dar - sen fick jag en kappe potatis och när den var slut gick jag ut i skogen och skar halsen av mig. Undrar hur det är med kvarnen nu?"

Fram och åter gingo deras ömsom dova, ömsom gälla röster, medan elden brann och midnatten stod smällkall kring ödemarkerna.

"Jag minns femtiätt", började Björn-Pelle långsamt. "Då fanns det furor här, grova, höga. Vi brukade stjäla nån då och då att spänta stickor av och sälja i smyg för att få en matbit när hungern var som värst. En dag - vi var två och bra hungriga- höll vi på att bli efter i snön. Kol-Jan vart liggande och förbannade sig på, att han inte skulle gå ett steg vidare. Jag fick dra honom hem. "Känn på fötterna", sa han, för jag kan inte känna dom." Då visste jag hur det var ställt, men jag teg och tog honom under armarna och släpade iväg. På brukskontoret fick vi ut två jungfrur brännvin - det skrevs opp på min bok, och det värmdde oss bra - brännvin är den fattiges enda hugsvalelse- det vet vi bäst. "Varför kan jag inte känna fötterna?" envisades han. "Det är precis som jag inte hade några." Och när vi kom hem och jag släppt in Jan och när jag såg barnskaran, svarta, lortiga ungar som krälade på golvet, då kunde jag inte låta bli att gråta, men då begrep Jan hur det var fatt, och då sa han så här: "det går väl lika bra för dom som för mej, dom kan aldrig bli fattigare än far deras har varit. "

En gammal, mycket gammal man reste sig upp vid min sida. Hans hår var vitt som krita och rösten skakade.

"Det var jag det, men jag stal inte av skogen för ro skull, må ni tro, för det var det året jag brände kolphoparna, och hemma hade dom inte en bit barkbrö en gång ."

"En gång somnade jag!" skrek en vass röst längst bort mot kojdörren. "Jag somnade med havremjölssäcken under huvudet i min koja. Då hade jag inte ätit på så länge att när jag kom hem med mjölet skulle jag vila mig ett tag innan jag åt. Men jag vaknade inte mer och jag har inte varit hungrig sen dess."

Han tassade bort över snön och de följde honom den ena efter den andre. Jag såg dem till sist som små svarta punkter ute på det månskensvita snöfältet och till sist såg jag dem icke mer; jag var åter ensam med elden.

Som en yrvaken ligger jag och drömmer och stirrar upp mot takkluvorna i kojjan; till sist märker jag att min eld är slut och att kölden smugit sig in. Jag reser mig upp i sittande ställning och känner kylan kittla mig under armarna. Mera ved! Mera ljus! Medan klockan går på två hugger jag mig varm och bär in tjärveden.

Hej, det flamar lustigt! Dörren står delvis öppen och jag hör tassande steg utanför. Det är Råhanda som går här och fnaskar- eller också är det flera döda som komma. Men det är nog skogsfrun. Nu rycker hon undan dörren helt och hållet och kastar upp ett vedträ i luften. Med ett dumpande ljud faller det ned mitt på planen framför kojjan. Saledes fel med milan!

Jag står på knä och tittar ut, ty jag vill gärna se trollen som störa min nattro. Men nejden är död och frusen och ödsligt tom på levande väsen. Och ändå ag går till min mila, för sant här kan man aldrig veta

Dagbräckning har det blivit och över de isvita skogarna i öster brinner gulröd eld med blodigt varma toppflammar. Morgonvåktens köldtimme är i antågande och kärrets frusna alar stå så stilla som hade de av evighet varit gjutna av sten.

På troll och andar tror jag inte, det hör natten och icke morgonen till.

10 Finnmarksoriginal och andra.

Fastän jag vet att snön är djup och att allt blåbärsriset sover under den, och fast det ännu är månader innan de första bara fläckarna skymta vita under granskogen mellan glimmande isflak, så har jag ändå svart att värja mig för en känsla av sommar och värme där jag vältrar mig i kolstybben vid var sprakande eld. Ty det är "klar-tövär", som finnmarksbon brukar uttrycka sig när det töar under klar himmel. Västanvinden far sjungande fram genom skogarna som stå våta av smältande snö. I den halvmörka natten kunna vi urskilja dem som ett grått hav, gungande för stormen i mjukt linjerade vagor.

Tvärs igenom toppflammorna och röken ser jag Mård-Jons becksvarta kropp. Där han sitter hopkrupen och stirrar mot stjärnhimmeln liknar han mycket som jag sett, men icke en civiliserad människa. Han tror blint på alla skogslandets myter och ingen kan för ett ögonblick komma honom att betvivla sanningen av sina "syner" .

"Det var fasligt vad norrstjärnan går långt opp på himmeln i år", säger han med mystisk röst. "Hon har snart vandrat ut sin bana, och när vår herre säger till så stannar hon. Då blir det andra tider." "Vad för tider då?"

"Domen. Har du inte reda på att det blir en dom? Vet du inte att det var polstjärnan de vise männen såg? Da stod den lågt- för den skulle dröja kvar över krubban i Betlehem. Nu höjer den sig- tills den kommer mitt på himmelen - då blir domen."

"Allting går mot söder, alla goda andemakers väg går söderut. Därför skall man 'slå ut' i bäckar som rinna mot norr."

Medan han talade letade han omkring sig efter kaffeburken, som han slutligen fann och vars innehåll han försiktigt tömde i det sjudande

vattnet. - Jag fann hans teori originell och undrade om han uppfunnit den själv.

"Det stämmer", sade jag allvarsamt för att genom vidare utläggning av ämnet uppmuntra honom till vidare spekulationer. "Mot norr går ingenting som vill leva- i norr bor kylan och döden, i söder solljuset och rosorna. Därför: det som rinner mot norr rinner mot skuggan, mot det kalla och onda. I sådana vatten bör man sätta bort plågorna - då komma de aldrig igen."

"Just så! Just det, ja! Så menade jag fast jag inte har kropp till att få ord till tankarna. Således ser du att det är en vetenskap, det här. Men varför ska det vara på torsdagskvällar? Det begriper jag inte."

"På guden Tors dag- minns du inte hur han slogs med jättar och troll?"

"Precis! Du kan då förklara allting." Och under det han sänkte rösten till en viskning fortfor han:

"Det var torsdag i går - vill du veta vad jag gjorde för att få kolhoparna säkra?"

Jag letade en god stund i mitt minne innan jag kunde påminna mig formeln.

"Du grävde ner - lat mig se - albark och salt och kvicksilver, men var fick du bockblod ifrån?"

"Det gör detsamma." Han visade med triumferande min en skåra i ena armen. Hittills hade jag hållit mig allvarsam som graven för att bibehålla mitt anseende hos Jon, men efter han nu såg så pass mer än vanligt dum ut när han visade var han tagit "bockblodet" kunde jag ej styra mig längre. Jag låg framstupa i stybbet och skrattade fritt och häjdlöst.

"Du skrattar, din fan!" sade han med förtrytelse. "Och ändå har du havt nytta på det där hela natten. Inte en enda gång har du behövt gå upp och släcka kol."

"Vem har lärt dig all den där myckna vetenskapen, Jon?" frågade jag när min munterhet lagt sig en smula.

"Det är många som lärt mig, men mest var det den tid jag hade svartboken. Sen vart jag rädd, och en kväll tog jag den med mig bort till Rikkika-mossen och grävde ner den under en tuva, och när jag kom hem låg den på bordet, lika förbaskat. Då stack jag den i spiseln och brände opp den - och när det var bara askan kvar kände jag efter i fickan - där var den! Var det inte en skropp satans bok?"

"Vart kom hon sedan?"

"Det vete tusan! Hon försvann."

Vi hade vårt kaffe färdigt och det befanns att sockret var i det närmaste uppätet.

"Det ser ut som vi vore riktiga snålvargar, efter vi inte kan få med oss det vi behöver, så det räcker i tre dagar ens", brummade Jon i det han långsamt hällde ut på fatet och började blåsa i sitt anletes svett så att de svarta kinderna spändes ut likt luftfyllda bollar av garvat skinn.

"Fast nog finns det dom, som är snålare", fortsatte han, blidkad av stimulansen. "Till exempel Staven och Stormen. Dom hade sina namn efter en gammal soldatsläkt söderifrån. Dom kolade milor en hel höst och en hel vinter borta på Björnheden. Mat hade dom inte råd att äta utan gick och bar råa ärter i fickorna. När hungern klämde till så var det bara att ränna ner näven i fickan och ta en nypa... Fattigdom var det inte, för dom hade pengar båda två, och fast dom var kamrater tordes dom inte visa

varandra var gömstället för vars och ens kassa var. Pänningarna förvarade dom på buteljer och buteljerna gömde dom på varsitt håll under nån sten i skogen. Staven var snålast. Mot julhälgarna gömde han sig i en koja långt borta i skogen; han var rädd det skulle bli för dyrt att vara hemma och äta hälgdagsmat. Men rik vart han - han köpte sig en gård och vart hemmansägare. Först ville han inte gifta sig utan skötte om alltsammans ensam, men sen blev det för krångligt, han tog till sig ett kvinnfolk och gifte sig och fick barn. Men i hela sitt liv var han arg på fruntimmer. 'Dom kan bara äta och leva', sade han, 'men tjäna pengar kan dom inte.' Och frågade man gubben hur det stod till hemma, så brukade han svara att 'dom vill full ha äta allihop'. Och jämt gick han och pratade för sig själv om sina affärer. Frågade man vem han talade med svarade han: 'Jag talar full ve fan, kan jag tro., En gång tappade han en ettöring genom en springa i golvet och då bröt han upp hela traven för att få reda på den förlorade pänningen."

"Har du inte reda på historien om Jan Mattson, han som var så stark?"
frågade jag då Jon tystnat.

"Jo, jag vet allting om honom - han kom i sällskap med några andra - jag tror det var på 1840-talet - från Värmlands finnskogar. Han fick plats vid Varghyttans bruk. Inspektorn brukade ha honom till lastdjur därför att han var så stark, och jag vet bestämt att Jan bar råg från magasinet vid hyttan till den plats som nu kallas gamla kvarnen - han bar för det mesta en hel tunna i taget, så obegripligt stark var han. Läsa eller skriva kunde han förstås inte- och litet dum var han väl med, kan jag tro, så inbillade inspektoren honom att det inte var bra om han visade motboken för någon som kunde läsa skrivet, för då kunde dom göra skälmstycken åt honom. Det trodde Jan på och vart han gick hade han boken med sig, instucken i hattfodret eller innanför rocken. Inspektoren gjorde förstås skälmstycken åt Jan, som arbetade som en slav varenda dag och ändå inte fick mat så mycket han behövde. Det var förresten han som åt havreröran med händerna ur förskinnet. Men så fort det blev upptäckt att han åt extra på det viset blev det strängare kontroll. En gång bar han in ved i herrgårdsköket och fick se sillhuvun och sånt ligga i en avskrädestunna och då grävde Jan upp smörjan med händerna och åt... Så nog var han hungrig ibland.

Men han mattades av till sist. . . kanske, ja troligtvis av hunger, för han var varken sjuklig eller gammal. En dag hade han fått ut en kappe havre i arbetslön och han lät mala den nere i kvarnen, och när det var

färdigt gick han hem med påsen. Utsvulten som han var orkade han nog inte laga till någon mat- hur det nu var så hittade dom honom dö på golvet i stugan dagen efter. . ."

Jon vill inte säga mer om saken, ty han tycker inte om att tala om besvärliga saker. Men eftersom jag hört historien förut fortsätter jag den, medan Jon dricker sin tretår.

"Han låg på det smutsiga golvet med ena armen utsträckt åt sidan, blottad, benig och mager; han låg med mjölpåsen under huvudet, och det var mjöl uppgrävt på golvet och den vänstra armen var vit av mjöldamm. Det såg ut som han försökt äta men inte kunnat . "

"Ja, så var det, och inspektoren han sade så här: en kan då inte säga att den svalt ihjäl som dog med mjölpåsen under skallen."

"Det dagas" säger Jon och ser mot öster. "Nu är kolen så gott som säkra, nu kan jag ta mig en lur."

Och med belåtet lugn kryper han ihop till något som liknar en sotig säck och drar timmerstockar i all sköns frid, medan jag röker min pipa i tövädersmorgonens djupa ro och skådar hur stjärnornas sken fördunklas av det inbrytande dagsljuset.

11 Milan brinner. . .

Gälla rop ljuda genom natten, ängsliga flämtande röster från springande män. Med en säkert placerad spark skickar jag kojddörren ut ur öppningen och ställer mig halvklädd på knä och tittar ut i stum förväntan. Två män komma vadande i snön över fallet. Det är Storbärgs-Frans och Mats, min kolarkamrat sedan före jul. Nu hugga de timmer på Gräsbärget och i natt äro de säkert ute i nödhjälpsärenden. Inom två minuter vet jag att en sexton famnars mila brinner en fjärdingsväg bort. Det är således fråga om brödbiten och kojan för någon, jag har för rästen redan gissat på Mård-Jon och då så. . .

Att bli i ordning går på mindre än en minut; någon lykta behöva vi ej, ty natten är stjärnljus. Frans och Mats gå före, vi gå fort, så fort våra flämtande lungor vilja tillåta. Ingen av oss talar förr än vi passerat Vainaasarna.

Är ingen där?" frågar jag, och det dröjer ett par sekunder innan jag får svar.

"Dom är två - Jon och bror hans."

"Var det långt gått när ni gick?"

"Hon rökte som en masugn- men dom höll värmen inne då, än ..."

Så gå vi igen, tysta som andar genom de långa bärgpassen och bestiga till sist med flämtande bröst Gräsbärgets östra sluttning. Där är den kalhuggna marken jämn och små yviga granbuskar sticka upp ur snön här och var. När vi komma till krönet stanna vi ett ögonblick. Mot söder speja vi ivrigt. Bakom en gles klunga av rankväxta granar lyser något som flamar i gult och rött; det ser ut som en solnedgång.

Att stanna nu vore förräderi- men ändå bli vi stående så stilla och så tysta som de frostiga träden. Det är något fasansfullt, det röda som flamar, det ser ut som blod, varmt blod . . .

"Var ligger egentligen milan?"

Min fråga väcker oss alla ur vår förstening. Frans vänder sig om och ser

på mig med lugna men uttrycksfulla ögon. Sedan böjer kan sig framåt och talar hårt som till en döv.

"Hon ligger precis där - där det lyser så där rött." Med ett svart finger pekar han mot det rosiga skenet bakom skogen. Och med rasande fart springa vi utför sluttningen.

Vi ha ej tid att tala mera om saken - för rästen är det ej något vidare att tala om. Det är icke givet att hela milan brinner, det kan vara en väldig öppning i stybbet endast, varigenom den brinnande lysgasen strömmar ut; men det kan också vara att hela den övre delen av milan står i brand. I det förra fallet borde lågan lysa vitt och blått, men icke rött som purpur. Dock: på avstånd kunna färger framkallade av brinnande kroppar icke så noga bedömas, framför allt icke på natten. Men medan jag rusar framåt över den genom lenvädret hårdnade snön arbetar min hjärna i kapp med mina lungor, och när jag icke kan säga hur sakerna stå, börjar jag önska, hoppas att detta lysande bål vore vitt, riktigt snövitt, med en skiftning åt blått.

Men vi äro redan bortom skogen och rusa nu allt närmare den rökfyllda gläntan där milan står. Vi kunna ej se mycket annat än ett periodiskt återkommande starkt sken som lyser ömsom vitt och ömsom scharlakansrött genom röken. Klangen av spett och spadar skrapande mot frusen jord upphör ej för en sekund då vi närma oss och genom rop anmäla vår ankomst. Två män arbeta under tystnad på botten av de meterdjupa jordgroparna, de ha märkt vår närvaro och Jon rätar ryggen och ger order:

"Vänstra stöten värst! Riv undan blocken och ta stybbe vid foten !"

Han hinner ej tala till punkt förrän blockgången ligger utvräkt på andra sidan stybbesgroparna. En stålspade köres tvärs genom stybbet för att pröva dess tjocklek och så börja vi stybba upp stöten. Ett dovt buller åtföljt av ett ilsket fräsande höres i samma minut, ett ögonblicks tystnad låter oss tydligt höra varandras andetag, och sedan skjuta flammorna med bedövande dan upp i luften och visa oss varje gren av de sovande träden i detalj. Det är gasljus, bländande vitt och det påminner om solen i full middagsglans.

Det stundade till en hård strid med det våldsammaste av alla elementen. Milan tycktes vara en bottenlös avgrund alstrande outtömliga massor av brinnande gas, vilken i tätt på varandra följande perioder rusade ut, formades till en majestätisk vagtopp, som lyste upp under kronorna av de kringstående träden och kom deras ishöljda grenar att glittra liksom prunkade de i avskedsglans innan hettan skulle komma dem att gråta sönder sitt stela hölje. Så sjönk eldstrålen igen, lämnande oss i mörker, ordlöst, tröstlöst mörker. Endast spadarnas ivriga skrapande nere i stybbsgroparna stör tystnaden, och då vi samfällt räta våra ryggar för att lyssna höra vi våra egna flämtningar som kolvslagen från en flåsande ångmaskin.

Frans hoppar upp på milan och rycker till sig klubban, tumlar ned igen, bedövad av hettan, och en ilsken ed skär genom natten. Han reser sig nästan kvävd av rök och griper spaden på nytt. Nu höres det mäktiga dånet igen, eldgapet vidgar sig och stybbsmassorna vältra sig fräsande och larmande ned i den vitheta avgrunden, lågan dämpas för en sekund, så rusar den ut med dubbel glanseffekt. Ett knippe granris slungas ned i svalget och försvinner med ett vasst sprakande. Med var sin klubba arbeta vi på att få in stöten. Den ger efter till sist- faran på detta håll är över.

Men runt hela milan bolmar sig den tjocka, i gult stötande röken ut genom det tunna stybbet, som till största delen består av frusna, nyss uppkastade jordbollar, vilka icke hunnit tina upp. Från foten våga vi ej

taga mera stybbe av fruktan för dragöppningar nedifrån. Då vore förbränningen till bränder och aska en tidsfråga blott.

Med böjda ryggar gå vi runt nere i groparna, vilka likna ett väldigt dike runt milan. Det finns ej ett enda korn löst stybbe; funnes det bara i tillräcklig mängd skulle hela affären vara undanstökad till allas belåtenhet på en timme. Nu gå vi runt och åter runt, spetta, skrapa, undersöka varje vrå för att få loss en smula jord att slunga upp på den väldiga, rökande kolossen, och varje litet grynn av den röda småstensfyllda

jorden värdera vi som vore det guld. Så gå nattens timmar med oavlåtligt arbete och utan samtal, tills äntligen faran är över.

Slutligen ligga vi där, fem dödströtta män, på granriset framför stockelden. Jon är mera död än levandejag tror han somnat. Om en stund sätter han sig upp, yrvaken och ser med stirrande ögon mot öster där himlen går i blodets färg, ty det är strax före soluppgången.

"Det brinner - ser ni inte att det brinner?" frågar han med skrovlig röst. Och när vi svara, att det är solen som går upp vaknar han till sig själv. Bredvid oss röker hans mila svagt och normalt. Hon är besegrad.

"Jag drömde det brann igen, och det var så satans hett- jag brände mig om händerna."

Han ser förvånad på sina svarta händer och håller fram dem mot eldskenet.

"Nu vill jag inte tacka stålspettet för sist, det är inte en bit kvar av skinnet- bara röda köttet!"

Mats hostar styggt och skarpt men talar ej. Frans visslar en slagdänga för att hålla sig vaken. "Har du någon kaffepanna i närheten", frågar han till sist.

"Visst tusan ! Det har jag glömt bort; jag var så utschasad - jo, hon är i kojan."

Jag reser mig och följer med släpiga steg den trampade, sotiga stigen upp till kojan. Dörren är stängd och när jag öppnat den slår en underlig men välkänd lukt av vissnande granris, instängd luft och maträster emot mig. Vatten finnes ej inne, och med den tomma kokaren i handen letar jag mig

väg ner till kärret och finner invid en stor sten en liten vattensamling. Med skoklacken lyckas jag sparka sönder den nattgamla isen. I den skarpa morgonkyllan fryser jag, mina skor äro styva som horn, och därnere i halvmörkret och kölden, böjd över källan ser jag dunkelt min egen svarta bild i det klara vattnet. Mellan kärrbjörkarnas knotiga stammar går den bistra kölden i smygande vågor och sluter sig tätt om kroppen i kramande famntag, men när jag återvänder till vart läger går redan solen upp över Vainaåsarna i fager guldglans och skiner för första gången i dag på den lilla gruppen av trötta men icke missmodiga män.

Den varma stimulansen förjagar till sist vår slöhet och kommer oss att le och skämta. Mård-30n är ej litet tacksam till de goda makterna som räddat honom från den yttersta fattigdomen i natt. Han är tacksam mot oss också. Men det är ej skogsmannased att utgjuta sig i tacksägelse, och vi veta att när en gång våra milor brinna skall han springa som för livet för att lämna oss hjälp och han skall icke fordra att vi tacka honom ens.

Idag jag- i morgon du - nästa natt någon annan - så är livets gång, och bästa tacken för broderlig hjälp är ett kraftigt handtag i farans timmar, när brödet och livet står på spel i någon ensam glänta i skogen.

12 Ett dystert julminne.

Vid Granängsbacken glimmar en eld; jag kan se den från krönet av Gräsbäret, där jag står stödd mot min skidstav och lyssnar på nordanvindens vin i martallarna på bärgkammen. En tyst vinternatt står omkring mig, hög och stjärnglimtande.

Jag tänker fara ner till Granängen och ligga vid den där elden ett tag. Domar-Pelle vaktar sina kol där- och kanske han kan berätta mig något från fordom medan timmarna gå? Jag ränner näven i rockfickan och uppskattar mitt förråd av röktoke: det räcker för en natt

och för två män. Och så låter jag den lösa, lätta snön fräsa och gnistra om skidorna medan jag snabbt och lustigt glider ned mellan marbuskarna på bärghlutningen.

Vi sutto framför brasan på kolbotten och rökte våra sura pipor och kände det ännu heta stybbet värma genom våra beckiga kläder. I en svart fyrkant lågo de uppfatade kolen omkring oss och kallnade, med de säregna klingande ljud som höras då heta kol svalna.

"Det är många jular som inte är så värst roliga", sade Pelle och vände flatsidan av handen mot elden. Hur vi kommo att tala om julen vet jag ej, men kanske det var därför att natten var så fridfull och alla stjärnor så tindrande klara.

"Jag kan inte annat än tänka på Sörbyfolkets julotta", fortsatte han, "för det var ett herrans elände utan liknelse."

"Det var visst många som gick åt den gången?"

"Om det var många? Ja, du vet att när fyra slädar är fullproppade med folk så är det inte litet. På den tiden skulle vareviga käft till körkan om julmorrn, med käringar och ungar och hästar och slädar och all bråte som fanns, och med bloss förstas, för det fanns inga lyktor på den tiden. Den här gången var det folk med från alla gårdarna i hela Sörbyn - bara dom gamla och stelbenta var hemma. Brännvin hade dom, det var klart som dagen - du har väl hört hur det såg ut i Gränje körka på den tiden? Hur dom stog på stora gången och spydde och hur det luktade starkt i hela Guds hus?"

Det var en cirka två mil att åka, ja kanske inte fullt, när dom for ginvägen över Gammelsjön och Gransjön; det var vid Noret strax norr om Granhyttan det här hände. Det fryser aldrig riktigt säkert till där- och dom har då kunnat köra landsvägen - men si brännvin, förstås. - Ja, inte vill jag säga att dom var fulla inte, men en vet hur det gick till på den

tiden- så nyktra var dom nog inte heller."

Pelle tystnade, och hans korpsvarta ansikte fick ett underligt uttryck.
Eldskenet bländade våra ögon.

Utanför kolhoparna stod skogen åt två sidor tät som en vägg.

"Du vet hur det Noret är - smalt och långt men så förbaskat djupt och drag är där jämt. Det kan hända att det blir en tunn isskorpa när det är riktigt smällkallt, men den smälter snart igen. Är det ljusa dagen kan man hålla sig på kanten där isen är starkare, men den här gången var det mörkt som i en säck. Kring Noret står bara skog och landen är tvära och branta- och så, när hela skaran kom dit var det inte gott att hitta rätt, inte ja, det förstas, om dom varit nyktra, så- men den den här gangen körde dom rakt ner i Noret, hela smitan, och du kan tänka dig hur det var- hela högen med hästar och slädar och bloss som glimma och fräste i vattnet, och som skrämde hästarna, och barn och kvinnfolk som nödropade. Hästarna sparka ner dom, förstås, så fort dom kravlat opp sig en smula, och hela bråten - alla om varandra- och beckmörkt som i en säck.

Det var bara en som hörde nödropen, Karl Vinter, skogvaktaren. Men den kraken hade bara en arm - och vad skulle han väl kunna göra? Han hojtade och skrek allt han förmådde, men det var sent på ottan och de flesta hade redan åkt förbi - och de klokaste körde väl landsvägen. Men ett par skjutsar kom där ändå, och Vinter skrek åt dem att stanna och ta ett par tömmar ur en av selarna att kasta Ut åt folket som låg i sjön. Men si, det var då märkvärdigt- dom ville inte stanna utan skrek att dom hade bråttom och att dom var rädda att komma för sent till ottan. Dom körde på kanten där isen var körstark, och vid det farliga passet svängde dom opp och åkte genom granskogen. Fulla som svindet kan en begripa. Tänk dig hur det var! En femton liv som låg i sjön och slogs med det kalla vattnet och med de simmande hästarna och med isflak- svart som i graven! En kan veta hur det var - en stelnar fort i isvatten . "

Elden flämtade matt och Pelle steg upp för att lägga på mera bränsle. Då lågan på nytt flammade upp talade han igen:

"Dom drog upp liken sedan - och det var ett kvinnfolk som höll sitt barn i famnen så hårt att det inte gick att skilja dom, och så lades dom i samma kista.

Men konstigt var det i alla fall - det var underligt i det där vattnet efteråt. Som när jag var ute vid Mörtgrundet en dag och sag om mina nät, så sannerligen sag jag inte hela färden! Dom hade hästar och slädar och kom körande - rakt ner i Noret körde dom, med stort ropande och skrikande. Och en gång när jag var däruppe sjöng det liksalmen så klart och rent att det var som i kyrkan, det var som om sjön sjungit, som om tonerna flutit på vattnet; det kom närmare och närmare och till sist sjöng det alldeles invid ekan. Då var det som någon jätte blåst på vattnet, för det stack upp en storm, så maken har jag aldrig varit med om. Det blir alltid oväder sen en hör eller ser nånting . . ."

Det är snart morgon; jag tar farväl av Domar-Pelle och tänder min pipa och drager på mina skidor bort från Granängen. Ut på den vida myren far jag- det är genaste vägen till Gräsbärgen. Men ute på vidden stannar jag länge och lyssnar till ett dovt brus. Det är Stupforsen vid Vargåns och Pajsos stora delta, där strömmen bildar fall och sedan kröker sig kring Vagnbärgen, och när den forsen hörs sa här klart brukar det bli töväder.

13 Snön smälter.

Smältande snö rinner hop till en svart pöl framför kojddörren; stickor av röd furuved flyta som små båtar kors och tvärs på det smutsiga vattnet; skyn är mulen, röken "slår ned" och kringvärver kojan med en väv av grått; framför ligger kolbotten smetigt våt, med sotvatten i de djupa stybbesgroparna; bara fläckar skymta mellan granarna.

En man har kommit söderifrån och gästar min koja. Han har gått över Tvåtjärnarna och påstår att han formligen hoppat över isflaken för att slippa fram.

"Snön har gett sig av alldeles förbaskat fort, och bäcken vid Vagnbärgen

har svämmat över. Isen ligger alldeles gräsgrön under vattnet - och det går nära på över stövelskaften."

Så talar Jägar-Ville medan mitt svarta kaffe kokar på glöden. Hans kolfärgade, tovigga hår hänger i en okammad valk nedåt pannan, och de kaffebruna ögonen stirra in i elden.

Jägar-Ville är ingen kolare; han är en av de stora skogarnas många lösdrivare, en evig vandrare, över vars axel geväret hänger i en nött rem vinter och sommar, höst och vår, i lovlig och olovlig tid.

"Det blir bjudningsdans vid Hedbyarna, hörde jag; det lär ska bli storartat för det blir den första i år - dom ska hälsa våren välkommen, förstås."

Villes ögon drömma och pannan sjunker ner mot handen. Om en stund sätter han sig upp igen och kränger av sig rocken. Hans trasiga skjortärmar prunka i purpurglans i eldskenet; de blanka mässingsknapparna glimma som guld från hans läderbälte.

"Går du dit, eller ska du stanna längre i skogen?"

"Jag flyttar. Och du, Ville?"

"Går norrut. Min väg ligger åt skogarna. Hur snart flyttar du hem?"

"I dag eller i morgon. Varför frågar du?"

"Tänkte bo här ett slag, när jag fiskar i Våmsjön passar det så bra."

Jag nickar förstående, och Ville kastar en forskande blick på mig för att se hur jag uppfattar hans förslag.

"Dansen blir i morron kväll." Han tittar slugt på mig när han ger denna upplysning, och i en blink begriper jag: han vill ta kojan i besittning redan i dag. Nå, här är intet mer att uträtta- jag kan ge mig iväg när som helst.

Vi dricka vårt sotiga kaffe under tystnad. När det är färdigt kastar Ville kärleksfulla blickar på kaffepannan, lyfter upp henne och synar den i botten med intresserad min, skruvar locket fram och tillbaka och provar med ett kraftigt ryck om skaftet sitter säkert.

"Hon har varit med mycke, den där", säger han försiktigt, "du får allt skaffa en ny till nästa vinter. "

"Kanske det - men hon är ju inte så tung att bära med sig, ändå."

"Lönar knappt mödan - bara skrot."

Så sitta vi tysta en stund och läsa varandras tankar. Till sist börjar jag plocka ihop mina saker och göra mig i ordning. Ville ser noga på.

"En kunne behöva en hink- har du två härute? Dom är nog besvärliga för dig att frakta så långt."

Han har således kommit hit för att ärva hela mitt lösörebo. Efter jag

finner honom vara en smart man låter jag honom hållas.

"Om du kommer hit på trakten nästa ar- så kunne det göra detsamma om du hade grejorna kvar här - det du inte kan bära, menar jag. Skulle följa med och bära åt dig, men, som sagt, min väg ligger inte åt det hållet."

Under tysta funderingar har jag rafsat hop mina saker. Vattenhinken och kaffepannan stå kvar. Ville säger sannt- de bli besvärliga för mig att frakta. När han ser att jag är belastad tillräckligt och att jag förmodligen blir tvungen att lämna pannan och hinken, låtsar han bli ledsen och hittar på orimliga förslag hur jag skall bära det. När intet sätt står mig åter visslar han en sorgmodig melodi och synar på nytt pannan med triumferande min.

"Du får arva det här då, hinken är visst trasig i botten, så du får inte söla när du bär upp vatten, men pannan är ju rätt bra. Har du inga pengar, Ville, så kan du ge mig några ören för skräpet?"

"Inte lösa, inte, dom är på banken, men du kan få kniven. Vad får jag emellan?" Han låter i detsamma sin mässingsbeslagna kniv med slida blänka i eldskenet. Vad hans bankmedel beträffar har jag mina tvivel, men tar hans förklaring för god.

"Du får ha kviven kvar, den behöver du. Det andra lämnar jag här. Slit det med hälsa!"

"Stor tack! Du är en jäkla bussig kropp, du!" Han star på planen framför kojans och sparkar med skotan i det sotiga vattnet.

"Här har du tändstickor - och här är rästen av kaffet, det får du också ta."

"Det blir då rakt åt h-e för mycke!" Villes svarta ögon spela jublande under luggen. - Hans stövlar äro lappade och kläderna se beckiga och illa medfarna ut. "Så, du ger dig av nu?" frågar han med ett försök att se ledsen ut.

Jag har redan kунten på ryggen och kopparflaskan i vänstra handen. Den högra räcker jag åt Ville till avsked.

När jag kommit ut till kanten av fallet stannar jag och vänder mig om för att se om Ville gått in. Nej, han star i dörren med huvudet innanför, försjunken i djupt betraktande av sitt nya hem. Längre står han så, och jag står kvar och ser på honom. En hemlig saknad griper mig då jag ser den blå röken ringla sig upp från skorstenen, och jag kan ej värja mig för en känsla av längtan tillbaka till dessa murkna stockar och denna granrisbädd.

Men det anstår icke en man att drömma.

Jag ser hur Villes sluskiga figur försvinner helt och hållet i öppningen, och hur ett par svarta händer sträckas ut, gripa om brädluckan och draga den intill. Han har stängt till om sig.

Jag går genom den slaskiga snön. Till kvällen skall jag vara hos människor, äta mat vid ordentligt dukat bord och läsa det sista numret av halvveckotidningen.

Ville har tagit mitt rike i besittning.

Undrar hur det står till ute i den stora världen?